

1880

2(059)

U-44

2.19

36

49

2010

2001

2(059)
2-44 սյ.

36

ՏՕՄԱՐ ԵՒ ՏՕՆԱՑՈՅՑ

529
2-ԱՂ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ.

ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ

ԵՒ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՊԱՅՏՈՆԵԱՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵՑ

ՅՈՑՈՂ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ

ԳԼԻՑ ԳԱՀԱՆԱՅ ԱՂԱԵԵԱՅ

ՎԱՂԱՐՇԱՂԱՏ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐՐՈՑ ԿԱԹՈՒՂԻԿԷ ԷԶՄԵԼԺՆԻ

ՌՅԼԹ—1890

1009
9345

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

Հ Ա Մ Ա Ն Ա Ի

Տ. Տ. Մ Ա Կ Ա Ր Ա Յ Ա.

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԴՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

57255-ա

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

0087—ՊԼԵՆ

ՀՈՐԻՆ ՍՐԲԱԶՆՈՒԹԵԱՆ

ԳԵՐԱՊԱՏԻ

ՏԷՐ ՄԱՂԱՔԻԱ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՕՐՄԱՆԵԱՆԻՆ

ԽՈՆԱՐՀԱԲԱՐ ՀՈՒԻՐՈՒՄԷ

ԱԶԻԱՏԱՆԻՈՂԸ

տար աշխատութիւններով ժողովուրդին և աշակերտին խօսողներն: Դարունակեցէք Ձեր գեղեցիկ ընթացքին մէջ, և մեր Ուղղափառ եկեղեցւոյն և նորա վարդապետութեանց և պաշտամանց և սուրբ աւանդութեանց վերաբերեալ ուրիշ շատ ևս կետերը՝ Ձեզի սեպհական ոճով ու ոգւով մեր բարեպաշտ ժողովրդեան և մեր ուսողմնաւորներէ մանկուոյն տուէք ի ճարակ և ի ճաշակ:

Բաղձացող էք իմ անուան ձօնել «Տօմար և տօնացոյց Հայաստանեայց ս. եկեղեցւոյ» ձեռնարկը: Պատիւ է ինձ առջարկդ, սակայն այդպիսի նուէրներ Մեկեանաներու եւ պատշաճ և ոչ եկեղեցւոյ խոնարհ պաշտօնէից: Ես ևս ձեզ նման նոյն ասպարէզի մշակներէն եմ, գործակիցներու պարտաւորութիւնը զիրար պատուել չէ՝ այլ իրարու օգնել: Եթէ Ն. Ս. Օ. Վեհափառ Աթուղիկոսին հրամանաւ Ս. Էջմիածնայ Հոգեւոր Ճեմարանին մէջ աստուածաբանական գիտութեանց ուսուցչութիւն, և Ն. Ա. Ս. բարձրաշնորհ Պատրիարքի հրամանաւ Արմաշու եկեղեցական վարժարանի տեսչութեան պաշտօններս պատուել ի նկատի ունիք, իբր կրօնուսոյցներու խմբին անդամակից, պատիւն անոնց է որ իմ առջև ասպարէզ բանալ բարեհաճեցան: Աստուած Ձեզի և բոլոր կրօնուսոյցներու և ինձ յաջողութիւն պարգևէ իւր օրհնեալ կամօք:

Ի համբար սրբութեան եւ ի սէր սրբեւորութեան մնամ արժանապատիւ սիրելիութեանդ արթնակից
ՄԱՂԱՔԻԱ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԹՐՄԱՆԵԱՆ.

Ի հոգի յայնչեմից յիշատակեմ ձեռնարկեալ ձեր գրութիւնը: Երբ զանազան ընթացքով մտնում եմ ձեր գրութիւնը, ինչպէս ինչպէս զգում եմ ձեր հոգիի յայնչեմից յիշատակեմ ձեր գրութիւնը: Երբ զանազան ընթացքով մտնում եմ ձեր գրութիւնը, ինչպէս ինչպէս զգում եմ ձեր հոգիի յայնչեմից յիշատակեմ ձեր գրութիւնը:

Ա Ջ Գ

Մարդ ս ժամանակի հետ կապուած լինելով՝ ամենայն անհատ ժամանակի փոփոխութեան հաշիւներով պէտք ունի հետաքրքրուելու և այս պատճառով ամեն թէ հին և թէ նոր աղբեր հետամուտ են եղել ժամանակի ճիշտ չափերը որոշելու և մի որ և է հաստատուն կարգի վերածելու. այդ հաշիւները կոչւում էին ամսարական հաշիւներ:

Հայերն էլ, բնականաբար, նոյն շաւղին են հետեւել և ամսարը մեր մէջ էլ իւր ամենահին գործածութիւնն է ունեցել. ինչպէս մեր մատենագիրները աւանդում են տակաւին Հայկի ժամանակ այդ տրուեստը գոյութիւն ունէր և այնտեղից սկսուող ամսարական մի մեծ շրջան մինչև այս օրս գոյութիւն ունի՝ դա Հայկայ հին թուականն է: Այդ հաշիւները ժամանակի ընթացքում, հազարաւոր տարիներ անցնելուց յետոյ՝ զանազան բարեփոխութեանց ենթարկուեցան և այսօր այնպիսի մի որոշ կերպարանափոխութիւն է ստացած, որ կարողանում ենք որոշել ժամանակի ամենատանջան փոփոխմունքներն ու յաջորդութիւնները և ժամանակի հետ կապուած մեր բոլոր տօները անվրէպ կատարել:

Տօմարական հաշիւները այնքան զբաւել էին մեր զանազան ժամանակի գրողներին՝ որ մեզ հասած բազմաթիւ գրչագիր աշխատութիւններից մի մեծ մասը այդ նիւթին

է վերաբերում: սակայն ամենքը կը խոստովանին, որ գո-
ցանից ոչ մէկը այնպէս պարզ և ամփոփ բովանդակու-
թիւն չունի, որ ցանկացողը կարողանայ տօմարական բո-
լոր գիտելիքներին ծանօթանալ նոցանով:

Այդ հանգամանքը մի կողմից, և միւս կողմից այն ան-
հրաժեշտ պահանջը, որ ունին մեր թեմական գաղութնե-
րը տոմարի գառագործի պակասութեան պատճառով, ստի-
պեցին ինձ կազմել սոյն համառօտ գառագործը:

Սոյն գառագործը կազմելիս ի նկատի եմ ունեցել
մեր հին ու նոր բոլոր տոմարագիրների մի գլխաւոր պա-
կասութիւնը. այն է որ սովորաբար նոքա տալիս են բազ-
մաթիւ երկար ու ձիգ աղիւսակներ այս ու այն անյայտը
գտնելու համար՝ առանց կանոնը բացատրելու նոցա. աչքի
առջև ունենալով, որ կանոն գիտեցողը միշտ կարող է
աղիւսակներ կազմել, իսկ առանց կանոնի աղիւսակ իմա-
ցողը, մի անգամ եթէ այս վերջինը կորցնէ՝ իսպառ զրկ-
ւում է անյայտը գտնելու կարողութիւնից՝ եւ ամեն
դէպքում աշխատել եմ առ կանոնները և ոչ թէ աղիւ-
սակները. կանոն գիտեցողը արդէն կարող է ինքը աղիւ-
սակ կազմել:

Այս գառագործը կազմելիս աչքի առջև ունեցել եմ
բազմաթիւ հայերէն և օտար լեզուով տոմարի և աստղա-
բաշխութեան վերաբերեալ աշխատութիւններ, որոնցից
գլխաւորները նշանակում եմ այստեղ:

ԳԻՒՏ ՔԱՀԱՆԱՅ ԱՂԱՆԵԱՆՅ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ:

1. Տօնացոյց Հայաստանեայց ս. եկեղեցւոյ:
2. Սիւրմէլիան. տոմարագիտութիւն ընդհանուր եկեղեց. քա-
ղաք. Վենետիկ:
3. Այլ և այլ գրչագիր տոմարագրքեր:
4. Ալիշան. Յուշիկը հայրենեաց Հայոց. Վեն.
5. Խապայինց. տիեզերագրութիւն. Երուս.
6. Տարերք ժամանակագրութեան. Վեն.
7. Սիմէօնեանց Մ. տիեզերագրութիւն (անտիպ):
8. Ղազարոսեան. տիեզերական տարեցոյց. 1873 Կ. Պօլիս:
9. Էֆիմէրտէ:
10. Տոմար կամ օրացոյց ընտանեկան. Վիեննա. 1858 և 1859:
11. Օրացոյց. Թէոփոսիա. 1870:
12. Երեցեան տոմար ընտանեկան:
13. Араго. общепонятная астрономія 4 т. С. II. Д.
14. Малиникъ. Космография.
15. Չամչեան. պատմութիւն Հայոց:

Յ Ա Ն Կ.

Ե.

ՏՈՄԱՐ.

- Ա. Տումար կամ ժամանակագրութիւն.
- Բ. Տումարի սկիզբը.
- Գ. Յուշեան տումար.
- Դ. Դրիգորեան տումար.
- Ե. Հայկական տումար.

- ա. Հայկայ թուական և Հայկայ շրջան.
- բ. Հայոց լուսնաւորութեան թուական.
- գ. Տումարական թուական.
- դ. Սարկաւազագիր և արդ.
- ե. Փոքր կամ ազարիայի թուական.
- զ. Փրիչական թուական.

Զ. Ժամանակ.

- ա. Դար.
- բ. Տարի.
- գ. Ամիս.
- դ. Եօթնեակ և օր.
- ե. Ժամ, րոպէ և մանրերկրորդ.

— Ե. —

Ե. շրջան.

- ա. Լուսնի շրջան - ինն և տասներեակ կամ ուկեգիր.
- բ. Սրբի շրջան - վերագիր.
- գ. Եօթնեակ.
- դ. Կրկնակ.
- ե. Վերագրի գործածութիւնը - լուսնի ծնունդը, լըրումը և օրերը գտնել.

Բ.

ՏՈՒՆՅՈՅՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՑ.

ԺԱ. Զատիի տօնը.

- ա. Զատիկը.
- բ. Զատիկան լուսինը և Զատիի տօնի սահմանը.

ԺԲ. Տարեգիր.

- ԺԳ. Տարեգրով Զատիկը գտնելու կանոնը.
- ԺԴ. Տարեգիր գտնելու կանոնը.
- ԺԵ. Հինգ հարիւրեկի շրջան.
- ԺԶ. Մշտնջենական աղիւսակ.
- ԺԷ. Պարզատումարական աղիւսակ.
- ԺԸ. Հայոց եկեղեցական տօնացոյց.

- ա. Տօները.
- բ. Պատերը.
- գ. Միջոց ուտիքներ.

Գ. Տօնացուցի ամբողջութիւնը.

Է. Նարժախան, աէրուհաւան և այլ տօներէ
գանելու կանոնները:

Դ. ԿԻԼՐԱԿԻ ԿԱՀԵԼՈՒ ՕՐԵՐԸ:

Է. Նկեղեցական ձայները:

բ. Զայն գիւտ.

ԺԹ. Յաւելոն: Մի քանի ցուցակներ. —

«. Լուսնի տւագ լրման.

Է. Ամստամուտը գտնելու.

Գ. Զատուկ - կիւրացիէն:

Գ. Զայն գիւտի.

Է. 532 ամեայ - մեծ չքանի.

Է. Պարզանտումարի.

Է. Տարեգիրների.

ԱՌԱՋԻՆ ՄԻՍՆ.

ՏՈՄԱՐ.

ՏՈՄԱՐ ԿԱՄ ԺԱՄԱՆ ԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.

Տոմար կամ ժամանակագրութիւն հշանակում է ժամանակի վերա տեղեկութիւն կամ ժամանակ չափելու արուեստ: Տոմարագիտութիւնը այն գիտութիւնն է, որ ցոյց է տալիս ժամանակի այլ և այլ փոփոխութիւնները:

ՏՈՄԱՐԻ ՍԿԻԶԲԸ.

Տոմարագիտութեան ուսումը շատ հին է և ամեն հին ազգեր ունեցել են տոմարի գործածութիւնը միմեանցից շատ կամ քիչ տարբերութեամբ, սակայն՝ պատմութիւնից ճիշտ չէ իմացուած թէ երբ և ճիշտեւր է սկիզբն առել դա։ Հին ազգերից Հայերի, Բաբելացիների, Նգիպտացիների, Մարաց, Պարսիկների, Յգիների, Հնդկաստանիների և Հրէաների մէջ շատ վաղուց երևում է տոմարի գործածութիւնը միմեանցից տարբեր կերպով, բայց

Թէ սոցանից որն է առաջ սկսել ժամանակը չափել՝
յայտնի չէ:

Ամենից հին տեղեկութիւնը, որ ցոյց է տալիս տոմարի գործածութիւնը, մենք գտնում ենք Սուրբ Գրքի մէջ, որից երևում է, թէ տոմարի գործածութիւնը Հրէից մէջ սկիզբն է առել Մովսէս մարգարէի ժամանակ 1487 տարի Քրիստոսից առաջ, երբ Մովսէս մարգարէն պատուիրեց Հրէից Զատիկի կոմ Պատեքի տօնը կատարել, այն է նոյա Նգիպտոսից դուրս գալու ազատութեան յիշատակը: Մովսէսից սկզբնաւորած հրէական տոմարը նորանից 600 տարի յետոյ Նորոգեց:

ՅՈՒԼԵԱՆ ՏՈՄԱՐ.

Հռովմայեցւոց տոմարը և թուականը սկսուեցաւ Հռովմա քաղաքի շինութեան սկզբնաւորութեան օրից Քրիստոսից 753 տարի առաջ Հռոմուլոսի ձեռքով: Նոյա տարին տասն ամիս էր, այն է. —

1. Մարտ	— 31 օր.
2. Ապրիլ	— 30
3. Մայիս	— 31
4. Հունարտիկոս	— 30
5. Հունիսիկոս	— 31

6. Աքստիլիս	— 30
7. Սեպտեմբեր	— 30
8. Հոկտեմբեր	— 31
9. Նոյեմբեր	— 30
10. Դեկտեմբեր	— 30
Ընդամենն	304

Հռոմուլոսի յաջորդ Նումա Պոմպիլիոսը տեսաւ, որ Հռոմուլոսի տարին թէ լուսնական և թէ արեգակնային տարուց պակաս է, ուստի և սխալ. վասն որոյ նա տոմարը կարգի դնելով՝ սահմանեց որ լուսնական տարին 355 օր ունենայ, բաժանուած տասներկու ամսոց վերայ, հին տասըն ամիսների վերայ աւելացնելով երկու նոր ամիս Յուլիուս և Փետրուար:

Բայց գործնով էլ չուղղուեցաւ տոմարը, որովհետեւ լուսնական տարին ոչ թէ ամբողջ 355 օր էր կազմում, այլ 354. ուրտի այս սխալը տարեց տարի աճելով շրժութում էր Հռովմէական տօների կատարման վիճոյքները, և այդ ժամանակից մինչև Յուլիոս Կայսրը, այն է մօտ 650 տարուայ ընթացքում այդ տարբերութիւնը 67 օրի չափ եղաւ:

Յուլիոս Կայսրը նկատեց այդ մեծ անյարմարութիւնը և Նգիպտոսից կանչելով Սոզիգէն Ալեքսանդրացի անուանի աստղագէտին, նորան յանձնեց, որ կարգի դնէ խանգարած տոմարը: Նա այսպէս ուղղեց տոմարը.

Նախ՝ որովհետեւ տարեգլուխը խսկական ժամանակից 67 օր հեռացել էր՝ այդ տարին 12ի փոխանակ 15 ամիս

գրին, որ եղաւ 445 օր, որպէս զի տարեգրութիւնը 67 օր առաջ անցնի և հետեւեալ տարին իւր ժամանակին գայ:

Երկրորդ՝ Նոքա թողին լուսնական տարին, որ մինչև այդ ժամանակ գործ էր գրւում և ընդունեցին Եգիպտացոց գործածած արեգակնային տարին, որ ունէր 365 օր ու 6 ամբողջ ժամ*) և որոշեցին, որ երեք տարին 365 օրից բաղկացած համարեն, իսկ հետեւեալ չորրորդ տարին չորս անգամ աւելացած 6 ժամերի փոխարէն մի օր աւելացնելով՝ 366 օրից. առաջին երեք տարիները կոչեցին հասարակ տարի, իսկ չորրորդ տարին՝ շահանջ: Տարուայ այդ մի օրուան տարբերութիւնը որոշուեցաւ Փետրուար ամսին անել, որը հասարակ երեք տարիները 28-ական օր համարել, իսկ շահանջ տարին 29 օր:

Յուլիան տոմարով ամիսները հետեւեալ կերպով բաժանուեցան:

1. Յունուար — 31 օր.
2. Փետրուար — 28 — (29 օր շահանջին).
3. Մարտ — 31 —
4. Ապրիլ — 30 —
5. Մայիս — 31 —
6. Յունիս — 30 — (Կվարտիլիս ամիսը ի պատիւ Յունիոս Երուսուրի՝ (կոչուեցաւ Յունիս):
7. Յուլիս — 31 — (Կուլինաիլիս ամիսը ի պատիւ Յուլիոս Կայսերի՝ (չեցին Յունիս):

*) Իսկապէս արեգակնային տարին ունի 365 օր, 5 ժամ, 48 րոպէ և 50 մանրերկրորդ:

8. Օգոստոս — 31 — (Սեքստիլիս ամիսը ի պատիւ Օգոստոս Կայսերի՝ (կոչեցին Օգոստոս):
9. Սեպտեմբեր — 30 —
10. Հոկտեմբեր — 31 —
11. Նոյեմբեր — 30 —
12. Դեկտեմբեր — 31 —

Յուլիոսի այս նոր կարգադրութիւնը կոչուեցաւ Յունիս և այս տոմարը սկսաւ գործածուել Հռոմի շինութիւնից 709 տարի յետոյ և Քրիստոսից 45 տարի առաջ Յունուարի մէկից:

Յուլեան տոմարը մինչև այժմ գործ է գրւում ինչպէս քանի մի ազգերի, այնպէս էլ մեր մէջ:

Գ.

ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ՏՈՄԱՐ.

Թէպէտ Յուլեան տոմարը տարին ընդունեց 365 օր և 6 ժամ, բայց մենք գիտենք, որ տարին ճիշտ 365 օր և 6 ժամ չունի, այլ մօտ 11 րոպէ և 10 մանրերկրորդ դորանից պակաս. իսկ այդ աւելորդ րոպէները և մանրերկրորդները ժամանակի ընթացքում աճելով՝ մօտ 129 տարուայ մէջ մէկ օր են կազմում:

Այդ տարբերութիւնը Նիկիոյ ժողովից, որ գումարուեցաւ Փրկչի 325 թուին, մինչև 1582 թիւը, այն է 1257

տարուայ ընթացքում՝ դառել էր 10 օր, *) այսինքն Յու-
լեան տոմարը երկրիս ընթացքից յետ էր մնացել 10 օրով,
այնպէս որ գարնանային կամ՝ աշնանային գիշերահաւասար-
րին տասն օր պակաս՝ արդէն գիշերահաւասար էր, և այդ-
պիսով Զատիկի տօնը փոխանակ Նիկիոյ ս. Ժողովի որոշածի
պէս գարնանային գիշերահաւասարից յետոյ պատահող
լուսնի լրման անմիջապէս հետևող կիւրակի օրը գալով՝
տասն օր առաջ պատահեցաւ. գարնանային գիշերահաւա-
սարն այդ հաշուով Մարտի 11 ին էր, փոխանակ Մարտի
21 ին լինելու: Ուրեմն Զատիկի տօնը խախտուեցաւ:

1582 թուին Հռովմի Գրիգոր Ժ.Գ. պապը ուզեց ուղղել
տոմարի այս սխալը և կարգադրեց, որ տոմարների մէջ
Հոկտեմբերի 4 էջ յետոյ՝ փոխանակ հաշուելու 5՝ դնեն Հոկ-
տեմբերի 15. սրով 10 օրով յետ մնացած տարին հասաւ
երկրիս բնական ընթացքին: Այս ուղղած տոմարը կոչեցաւ
Գրիգորեան կամ Նոր տար:

Որովհետև 1582 թուին բոլոր Կաթոլիք ազգերը Գրի-
գորեան տոմարով իրանց թուականին՝ 10 օր աւելացրին,
իսկ մերը մնաց անփոփոխ, այդ պատճառով 1700 թուին,
որ Գրիգորեան տոմարով հասարակ տարի էր, իսկ մեր
հաշուով նահանջ, զանազանութիւնը 11 օր եղաւ. միւս-
նայն հաշուով 1800 թուին եղաւ 12 օր, իսկ առաջիկայ
1900 թուին պիտի լինի 13 օր:

Յուլեան տոմարով բացի 4 տարուց մէկը նահանջ լինե-

*) Եթէ 11 րոպէն և 10 մանրերկրորդ 1257 անգամ վերցնենք՝
գրեթէ 10 օր կը ստանանք:

լուց՝ նաև ամեն դարաշրջաւ նահանջ էր. բայց որովհե-
տև վերը յիշուած աւելորդ րոպէները 400 տարուայ մէջ
3 օր և մօտ 3 ժամ էին կազմում, ուստի այդ սխալը նո-
րից չը կրկնուելու համար Գրիգոր պապը սահմանեց, որ
չորս դարերից երեք դարաշրջաւ հասարակ տարի լինի,
իսկ չորրորդը միայն նահանջ համարուի. օրինակ՝ 1700,
1800 և 1900 հասարակ, իսկ 2000 ը նահանջ: Սորա հե-
տևանքը այն կը լինի, որ 400 տարուայ վերայ փոխանակ
100 նահանջ օր աւելացնելու՝ միայն 97 օր կաւելանայ և
տոմարի ընթացքը կը հաւասարուի երկրիս ընթացքին:

Թէպէտ այս էլ պէտք է ասել, որ այս ևս շատ ճիշտ չէ,
որովհետև տարին օրերով չէ չափւում ամենաճիշտ կեր-
պով: Աւելի ճիշտ հաշիւ կազմել է Մէգլէր աստղագետը.
նա առաջարկում է որ 128 Յուլեան տարիներից մի նա-
հանջ տարին հաշուենք հասարակ, այն է 365 օրով. դորա-
նով 128 տարում 31 նահանջ կը լինի և 97 հասարակ, հե-
տևապէս մի տարին կունենայ 365, 24218 օր. այս կերպ
սխալը կը լինի 0,00002, այսինքն՝ միմիայն 50,000 տարու-
մը մի օր:

Գրիգորեան տոմարը ընդունեցին Եւրոպական տէրու-
թիւններ, իսկ հայերն ու յունագաւան տէրութիւններ
չընդունեցին:

Ե.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՈՄԱՐ.

Ա. ՀԱՅԿԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆ.

Տոմարի ուսումը Հայոց մէջ ևս շատ հին է, բայց մեր պատմութիւնը որոշ չէ աւանդում մեզ թէ երբ է նա սկսուած. սակայն մեր պատմագիրները և տոմարագիրները ասում են, որ Հայոց թուականը սկիզբն է առել մեր Հայկ նահապետից մեզանից 4381 տարի առաջ՝ Նաւասարդի 1 ին, այն է Օգոստոսի 11 ին. այսինքն այն օրից, երբ Հայկը Բէլին սպանելով՝ հրամայեց Հայերին, որ այդ օրը տարեգրուին համարուի և ամեն տարի Հայերի այդ անկախութեան տարեդարձը տօնուի: Այս թուականը կոչուեցաւ քաղաքական տարի. Հայկայ Խաւան կամ Հայկայ շրջան: Եւ դորայ տարին ունէր 12 ամիս 30-ական օրով, որոնք կազմում էին 360 օր. այս թիւը 365 օրուան հաւասարեցնելու համար, ինչպէս երևում է, յետոյ աւելացրել են նաև մի նոր ամիս—Աւելեաց անունով—որ ունէր 5 օր. այդպիսով Հայկայ թուականը 365 օր ունէր, ուրեմն իսկական տարուց մօտ 6 ժամ պակաս. և այդ պատճառով այդ տարին միշտ շարժական էր, որովհետև տարին 6 ժամ յետ էր մնում և մի օրւիցէ տօն ամեն տարի միւսնայն օրը չէր կարող գալ, քանի որ այդ 6 ժամերը հաւաքուելով, մի ժամանակ կարող էր պատահել, որ Նաւասարդը դար գարունքին կամ մի ուրիշ ժամանակ: Ահա այդ պատճառով

ենթադրւում է, որ հայերը իրանց կրօնական հանգէսները որոշեալ օրերին կատարելու համար ունէին նաև հաստատուն և անշարժ տարի, որ Սրբաշուն էր կոչուում և որ սկսւում էր Արեգ (Մարտ) ամսից՝ գարնանամուտից:

Հայկայ շրջան: ուրեմն հայերն երկու տարեգրուին ունէին, որոնց մէկի շարժականութեան և միւսի անշարժ լինելու պատճառով այլ և այլ ժամանակ պատահելով պէտք է լինէր մի միջոց, երբ դժբա երկուսն էլ իրարու հանդիպէին: Այդ երկու տարեգրու ինքերի իրար հանդիպելու համար հարկաւոր էր 1460 տարուայ շրջան, որովհետև ամեն տարուայ աւելորդ 6 ժամերը տարի են գոյացնում 1460 տարում.

$$\begin{array}{r} 1460 \\ \times 6 \\ \hline 8760 \quad 24 \\ \hline 365 \end{array}$$

Չորս տարին մի անգամ նահանջ չ'անելով՝ ամիսների օրերն առաջ են անցնում և արեգակնային կէտերին չեն համաձայնում: այնպէս որ այդ կէտերը 1460 տարուայ ընթացքում Հայոց տարուայ ամիսների իւրաքանչիւր օրը կարգով հանդիպում են, և ուրեմն իւրաքանչիւր 1460 տարին մի անգամ կարող է հանդիպել մի օրոշ կէտին:

Որովհետև Հայկայ թուականը սկիզբն է առել Քրիստոսից 2492 տարի առաջ, ուստի առաջին հանդիպումը եղած է 1460 տարի յետոյ, այն է 2492—1460=1032 թուին նախքան Քրիստոս Հայկազանց Պերճ երկրորդի ազգապե-

տութեան և Դաւիթ մարգարէի թագաւորութեան օրերում: Երկրորդ հանդիպումը եղաւ Քրիստոսի 428 թուին, այն տարին, երբ Հայերը Արշակունի Արտաշէս թագաւորից զրկուեցան և Հայաստանը Յունաց և Պարսից մէջ բաժանուեցաւ: Երրորդ զուգահեռութիւնը տեղի ունեցաւ 1888 թուի Օգոստոսի 11 ին Հինգշաբթի օրը: Իսկ չորրորդ հանդիպումը կը լինի Հայկայ 5840 և Փրկչական 3318 թուին:

Հայերը ունէին նաև հետեւեալ թուականները. —

Բ. ՀԱՅՈՑ ԼՈՒՍԱՆՈՐՈՒԹԵԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆ.

Երբ ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը Հայաստանը լուսաւորեց քրիստոնէական լուսով՝ Հայերը գորա յիշատակը յաւերժացնելու համար՝ այդ օրից (1586 տարի առաջ) սկսան թուական գործածել, սակայն այդ թուականը միայն գործածութիւնների մէջ գործածուեցաւ և այն՝ շատ կարճ ժամանակ:

Գ. ՀԻՆ ՏՈՄԱՐ ԿԱՄ ՏՈՄԱՐԱԿԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆ.

Հայերը Լուսաւորիչից յետոյ սկսեցին Անդրէաս Բիւզանդացու գրած 200 ամեայ շրջանը գործածել, որի լրանալուց յետոյ Զատիկի տօնը խախտուեցաւ և այդ առթիւ ազգի մէջ շփոթութիւն ծագեցաւ. ուստի Քրիստոսի 551 թուին եղիւարդեցի Մովսէս երկրորդ կաթողիկոսը ժողով կազմելով Դուին քաղաքում՝ կարգաւորեց մեր տոմարը և նոր թուական սահմանեց, որ կոչուեցաւ «Հայոց մեծ

թուական» և որ մինչև այժմ գործ է ածւում՝ ազգի մէջ. դա սկսւում է Քրիստոսի 552 թուի Օգոստոսի 11 ից, որ օրը Հայոց առաջին ամսի, այն է՝ Նաւասարդի առաջին օրը դրուեցաւ: Սեժ թուականը նոյնքան ամիսներ և օրեր ունէր, որքան և Հայկայ հին թուականը:

Դ. ՍԱՐԿԱՆԱԳԱԴԻՐ ԿԱՐԳ.

Եկեղեցական տօները կանոնաւոր տօնելու համար՝ այդ տարիներից ոչ մէկն էլ յարմար չէր, որովհետև այդ տարիների հաշուով միևնոյն տօնը ամեն տարի միևնոյն օրը չէր գալիս, այլ զանազան օրեր, այդ պատճառով էլ հարկաւոր էր մի անշաղթ տարի ունենալ և ունեցանք այդ Յովհաննէս Սարկաւագ կոչուած գիտնական վարդապետի աշխատութեամբ: Նա 1116 թուին մեր տոմարը վերանորոգեց և նոր թուական սահմանեց, որ կոչուեցաւ Փոքր կամ Սարկաւագի և կամ Յայմապոս: Յովհաննէսը կարգադրեց, որ ամեն տարի աւելացող մօտ 6 ժամերից չորս տարւան ընթացքում գոյացած 1 օրը աւելացուի Աւելեաց ամսի 5 օրերին, և այդպիսով Յուլեան տոմարի նման Հայոց տարին ևս չորս տարին մի անգամ նահանջ լինի: Այդպէս էլ դասաւորեց նա եկեղեցական բոլոր տօները Յայմաւաւորի մէջ, որոնք անշարժ տօնւում էին ամեն տարի:

Ե. ՓՈՔՐ ԿԱՄ ԱԶԱՐԻԱՅԻ ԹՈՒԱԿԱՆ.

Ջուզայեցի Ազարիա անունով մի վարդապետ Դաւիթ և Սեւթիսեցի կաթողիկոսների հրամանով Քրիստոսի 1615

Թուին մի նոր թուական սահմանեց Յուլիան տոմարի հաշուով, որի հետ ունեցած միակ տարբերութիւնը այն է, որ նոր տարեգլուխ նշանակեց մարտի 21 ից և ամիսներին նոր անուններ տուեց: Ազարիայի թուականը միայն Ջուղայեցի հայերը գործածեցին իբրև Հայաստանից գաղթելու յիշատակ:

Ջանադան ժամանակներում մեր տոմարը նորոգեցին, առանց սակայն նոր թուական սահմանելու՝ նաև հետևեալ անձինք. —

1. 594 թուին Աբրահամ առաջին կաթողիկոսը ընդունեց Աղէքսանդրացի էսս աստղաբաշխի 532 տարուան շրջանը:

Եւ 2. 1774 թուին Սիմէօն կաթողիկոսը վերջնականապէս նորոգեց մեր տոմարը և տօնացոյցը, որով անսխալ տօնում ենք մեր եկեղեցական տօները մինչև այժմ:

2. ՓՐԿՁԱԿԱՆ ԹՈՒՆԿԱՆ.

Հայերի ներկայ գործածական թուականն է Փրկչական թուականը: Սօտ հինգ դար շարունակ քրիստոնէաները չունէին առանձին թուական. այդ թուականը Սկիւթացի Դիոնեսիոս կրտսերը առաջարկեց Փրկչական 532 թուին. Դիոնեսիոսը ենթադրում էր որ Յիսուսը ծնունել էր Հռոմի հիմնարկութիւնից 753 տարի յետոյ. ուստի հետևեալ 751 տարին նա համարում էր Փրկչական թուա-

կանի առաջին տարին: Սակայն սխալ էր Դիոնեսիոսի հաշիւը:

Որովհետև Քրիստոսի ծնունդը պատահեց Փրկչական հասարակ թուականի սկզբնաւորութիւնից 4 տարի առաջ, վասնորոյ աւելի ընդհանուր կարծիք է Աւետարանի «Կէֆէասաներորդի աթի Տէբեբէայ կայսեր» ը սկսել. Հռոմի 764 թուից, որով Քրիստոսի մահը 783 ին է ընկնում, իսկ ծնունդը 750 Խաւանի Յոնասի 6 ին. և այս է ահա Փրկչական թուականի սկիզբը, այն ինչ Դիոնեսիոսի հաշուով Քրիստոսի ծնունդը գալիս էր Քրիստոսի թուականից 4 տարի առաջ:

2.

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ.

Ժամանակը մի ակնթարթից մինչև բիւրաւոր տարիներ ժիջոցն է, որ մարդիկ բնականապէս չեն ժամուան միջոցի վերայ բաժանեցին՝ լուսի և խաւարի փոփոխակի յաջորդութեան պատճառով: Ժամանակի սկիզբը, ինչպէս գիտենք Սուրբ Գրքից, աշխարհիս ստեղծման առաջին օրիցն է հաշուում, իսկ արեգակի և լուսնի ընթացքը չորրորդ օրը որոշուեցաւ:

Ժամանակը սովորաբար երկու է բաժանւում. — Բնական և պատճառական: Բնական բաժանմունքներն են՝ տարին,

ամիս և օրը, որոնք երկնային մարմինների երևոյթներով են չափւում, իսկ արուեստական բաժանմունքներն են՝ դար, թուական, ժամ, րոպէ, մանրերկրորդ, այսինքն ժամանակի այն չափերը, որոնք արհեստապէս առաջ են եկած և որոնք ուղղակի կապ չունին երկնային մարմինների երևոյթների հետ:

Տարին զանազան ազգերից ունի երկրի մի ամբողջ պըտոյան էին համարում՝ արեւի շուրջը, իսկ միւսները լուսնի տարեկան շրջանի ժամանակամիջոցը:

Ա. Բ. Տ. հաշուում էր լուսնի մէկ ծնունդից մինչև միւսը:

Նախքան լուսնի մէկ քառորդից մինչև միւսը:

Օրը արեւի ծագելուց մինչև միւս արեւածագը կամ մէկ արեւամտից մինչև միւսը:

Ժամը գիշերուայ ու ցիւրեկուայ օրոշ մասերի բաժանմունքն է:

Բոլորն ու ակնկալելի իւրաքանչիւր ժամը բաժանելու չափեր են:

Ա. ԴԱՐ.

Պարը հարիւր տարուայ շրջան է: Դար է կոչւում նաև հազար ամբողջան միջոցը:

Նմանապէս մեծ դէպքերի ժամանակամիջոցներն էլ կոչւում են դար, ինչպէս որ աշխարհիս ստեղծագործութիւնից մինչև ջրհեղեղը եղած միջոցը (1655 տարի) կոչւում է առաջին դար, ջրհեղեղից մինչև Քրիստոսի ծնունդը՝ երկրորդ դար, և Քրիստոսից մինչև աշխարհիս վերջը՝ երրորդ դար:

Բ. ՏԱՐԻ.

Տարին ժամանակի գլխաւոր բաժանմունքն է, որ տոմարեկու տմուտան շրջան ունի, և այդքան ժամանակի մէջ երկիրը մի պտոյտ է անում արեգակի շուրջը, այնպէս որ մի տարեգլխին երկիրը ինչ կէտից որ սկսել էր իւր պըտոյտը, միւս տարեգլխին նոյն միջոցին լինում է միւսնոյն տեղում:

Տարին երկու տեսակ է լինում. — արեգակնային կամ Բնական և աստղաբան տարի:

1. Արեգակնային տարին այն է, որ երկիրս 12 ամսի կամ 365 օրուայ, 5 ժամուան, 48 րոպէի և 50 մանրերկրորդի (և 6 մանրերրորդի) շրջանում արեւի չորս կողմը պտոյտ գալով՝ դառնում է իւր առանցքի վերայ:

2. Քաղաքական այն տարին է որ սովորաբար ամեն ազգ և տէրութիւն գործ են դնում, որի հաշիւը ամբողջ օրերով է լինում, առանց ժամերի ու մանրերկրորդների և այդ աւելորդ ժամերն ու մանրերկրորդները հաւաքուելով չորս տարին միանգամ մի ամբողջ օր են կազմում, որ աւելացնելով հասարակ տարու 365 օրերի վերայ՝ չորս տարին մի անգամ 366 օր են հաշուում տարին, և այդ տարին կոչւում է նահանջ տարի:

Ուրեմն քաղաքական տարին բնական տարուց վեց ժամի չափ կարճ է, և այդ երկու տարիները հաւասարեցնելու համար է, որ քաղաքական տարին չորս տարին մի անգամ նահանջ ենք անում:

Բացի արեգակնային տարուց կայ նաև լուսնային տարի, որ լուսնի 12 անգամ իւր ընթացքը կատարելու միջոցն է: Լուսնական տարին էլ երեք տեսակ է լինում:

Ա. աստղաբաշխական, որ 354 օր, 8 ժամ, 48 րոպէ և 30 մանրերկրորդ ունի: Այսքան ժամանակի ընթացքում լուսինը պտտում է արևի շուրջը:

Բ. փաղափական, որ 354 օր ունի:

Եւ Գ. նահանջ, որ տասներեք ամիս ունի կամ 384 օր:

Գ. ԱՄԻՍ.

Տարուայ գլխաւոր բաժանմունքը ամիսն է. առհասարակ ամեն ազգերի մէջ տարին տասներկու ամիս ունի և այս բաժանմունքը նախնի ժողովրդներից է մնացած: Ամսի գործածութիւնը ամենից առաջ լուսնի երևոյթից առաջացաւ. մարդիկ տեսնելով որ լուսինը մի անգամ ծնունդով և իւր շրջանը կանոնաւոր կատարելով դարձեալ ծնւում է, այդտեղից արդէն սկսեցին լուսնական ամիսը գործածել. իսկ բաւական ժամանակից յետոյ սկսեցին նաև արեգակնային ամիս գործածել:

Ամիսը երկու է բաժանւում. — 1. աստղաբաշխական կամ քնական և 2. փաղափական:

1. Աստղաբաշխական կամ քնական ամիսը այն է, որ չափւում է երկրի կամ լուսնի շարժողութեամբ: Վասն որոյ աստղաբաշխական ամիսն էլ բաժանւում է երկու — արեգակնային և լուսնական:

Արեգակնային ամիս աւելում է այն ժամանակամիջոցը, երբ երկիրը Համաստեղութեան մէկ կենդանակերպից հաս-

նում է մինչև միւսը. և որովհետև երկիրը արևի շուրջը պտտում է, կամ որ նոյնն է, երկիրը համաստեղութեան տասներկու կենդանակերպի առջևով անցնում է 365 օրուայ, 5 ժամուայ, 48 րոպէի և 50 մանրերկրորդի ընթացքում (և 6 մանրերրորդի), ուրեմն այդքան միջոցը տասներկու մաս բաժնելով իմանում ենք, որ մի ամիսը ունի 30 օր, 10 ժամ, 29 րոպէ և 4 մանրերկրորդ:

Լուսնական ամիս կոչւում է այն միջոցը, երբ լուսինը երկրի շուրջը մի պտոյտ է անում, և ունի ճիշտ 29 օր, 12 ժամ, 44 րոպէ, և 3 մանրերկրորդ:

2. Իսկ քաղաքական ամիսը, ինչպէս և քաղաքական տարին էր, ամբողջ օրերով ենք հաշւում առանց ժամերն ու մանրերկրորդներն հաշուի առնելու:

ՅՈՒԼԵԱՆ ՏԱՐՈՒԱՆ ԱՄԻՍՆԵՐ.

1.	Յունուար	— 31 օր.
2.	Փետրուար	— 28 — (29)
3.	Մարտ	— 31 —
4.	Ապրիլ	— 30 —
5.	Մայիս	— 31 —
6.	Յունիս	— 30 —
7.	Յուլիս	— 31 —
8.	Օգոստոս	— 31 —
9.	Սեպտեմբեր	— 30 —
10.	Հոկտեմբեր	— 31 —
11.	Նոյեմբեր	— 30 —
12.	Դեկտեմբեր	— 31 —

1002
9343

Գրիգորեան տարուան ամիսները նոյնն են, միայն 12 օր առաջ են սկսում: Յուլեան տարուայ ամիսներէն:

ՀԱՅՈՑ ԱՄԻՍՆԵՐ.

1. Նաւասարդ — 30 օր.
2. Հոռի — 30 —
3. Սահմի — 30 —
4. Տրէ — 30 —
5. Քաղոց — 30 —
6. Արաց — 30 —
7. Մեհեկան — 30 —
8. Արեգ — 30 —
9. Ահեկան — 30 —
10. Մարերի — 30 —
11. Մարգաց — 30 —
12. Հրաւից — 30 —
13. Աւելեաց — 5 — (6):

ԱԶԱՐԻԱՅԻ ԱՄՍՈՑ ԱՆՈՒՆՆԵՐ.

1. Շամս.	7. Թիրայ.	13 Աւելեաց:
2. Ադամ.	8. Դամայ.	
3. Շբաթ.	9. Համիրայ.	
4. Նախայ.	10. Արամ.	
5. Ղամար.	11. Ուղան.	
6. Նազար.	12. Նիրհան.	

Սոցա օրերի որքանութիւնը նոյն է ինչ որ Հայոց ամիսներին:

Դ. ԵՕԹՆԵԱԿ ԵՒ ՕՐ.

1. Ամիսը չորս մասն է բաժանուում, որի ամեն մէկ մասը կոչուում է շաբաթ կամ Եօթնեակ, որովհետեւ ամէն մէկ մասը եօթն օր է:

Եօթնեակը ոմանք լուսնի եօթնօրեայ փոփոխութիւնից առաջ եկած են համարում, իսկ ոմանք էլ աշխարհիս եօթնօրեայ արարչութիւնից: Գրեթէ բոլոր ազգերի մէջ գործ է ածուում եօթնեակը. Հայերն էլ անյիշատակ ժամանակներից գործ են ածում նոյնը. բայց յայտնի չէ թէ սկզբում ինչ անուններ էին տալիս հայերը շաբաթուայ օրերին, սակայն ենթադրուում է, որ հին հեթանոսութեան ժամանակ Հռովմայեցւոյ և Յունաց պէս եօթն մոլորակների անուններով են կնքուած եղել շաբաթուայ օրերը. իսկ այնուհետեւ Հրէից շաբաթուայ անունները ընդունեցին, միայն միաշաբաթի տեղ կիւրակի (որ Յունարէն տէրունական է նշանակում) և պարակեի տեղ ուրբաթ (որ Արաբերէն կամ Ասորերէն նշանակում է պատրաստութիւն) վերակոչելով նոյն օրերը:

Ահա մեր հին հեթանոսական և ներկայ անունները զուգընթաց դասաւորութեամբ:

1. Կիւրակի	—	Արեգակ	☼
2. Երկուշաբթի	—	Լուսին	☾
3. Երեքշաբթի	—	Հրատ	♂
4. Չորեքշաբթի	—	Փայլածու	♀
5. Հինգշաբթի	—	Լուսնիթագ	☾

6. Ուրբաթ — Լուսաբեր Ծ
 7. Շաբաթ — Երեւակ Ծ

2. Օր ասուում է այն միջոցը, երբ երկիրը մի ամբողջ պտոյտ է անում իւր առանցքի վերայ, որ լինում է ճիշտ 24 ժամուան ընթացքում:

Օրը երկու կերպ է մտածւում:—ասպլաքաշխան կամ քնական և արեւասական:

Աստղաբաշխական կոչւում է օրը 24 ժամ հաշուելով, այն է գիշեր և ցերեկ միասին առած և այդ օրը երկրիս ամին կողմերը միակերպ անփոփոխ է լինում:

Իսկ արուեստական կոչւում է օրուայ այն մասը: որ տեւում է արեւի ծագելուց մինչև մայր մտնելը, և սա երկրիս այլ և այլ կողմերը և տարուայ զանազան եղանակներին մեծանում է կամ փոքրանում: Միայն տարին երկու անգամ գիշեր և ցերեկ հաւասար են լինում:

Օրը իւրաքանչիւր ազգ մի որոշեալ կէտից է սկսում: Այսպէս՝ 1. արեւելեան ազգերից շատերը, ինչպէս Բաբելացիք, Պարսիկներ, Ասորիք, Յոյնք և ուրիշներ արեւ ծագելուց էին սկսում օրը հաշուել: 2. Հին Աթենացիք, Հայերը, Հրէաները, Բոհեմացիք, Սիլեզացիք, Չինները, Տաճիկները և իտալական մի քանի նահանգներ՝ արեւ մայր ծագելուց, ինչպէս որ Աստուած հրամայեց Հրէից. — «Յերեկոթեայ մինչև ցերեկոյն շաբաթացուսջիք զշաբաթս Ձեր» (Ղևտ. ԻԳ. 32.):

Այս պատճառով Հրէայք իրանց շաբաթը ուրբաթ երեկոյից են սկսում: Իսկ հայերի մէջ էլ այդ սովորու-

թիւնը մնաց. այնպէս որ մեծ տօների նախընթաց երեկոները նախատօնակ ենք կատարում եկեղեցիներում, այդ երեկոն համարելով հետեւեալ օրուան մի մասը: 3. Արաբացիք և այժմեան աստղաբաշխները՝ կէս օրից են հաշուում: և 4. Եգիպտացիք, հին Հռովմայեցիք, և այժմեան արեւմտեան ազգերի մեծ մասը՝ կէս գիշերից:

Ե. ԺԱՄ, ԲՈՊԵ ԵՒ ՄԱՆՐԵՐԿՐՈՐԴ.

1. Քամը բնական օրուայ քսան և չորսերորդ մասն է: Հայոց մէջ օրը՝ 24 հաւասար մաս բաժանելու սովորութիւնը շատ հին է. որովհետեւ մեր անհամար գրչագիր տոմարների մէջ տեսնում ենք, որ անյիշատակ ժամանակներից մնացած օրուան 24 ժամերին այլ և այլ բուն հայկական անուններ են տուած՝ արեւածագից սկսելով:

ՅԵՐԵԿՈՒԱՅ ԺԱՄԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ.

1. Այգ.	7. Շանթակող.
2. Մայգ.	8. Հրակաթ.
3. Զայրացեալ (Զայրացեալ)	9. Հուրփայլեալ.
4. Ճառագայթեալ.	10. Թաղաթեալ (Թաղանթեալ)
5. Շառաւիղեալ.	11. Առաղօտ.
6. Երկրատես.	12. Արփող.

ԳԻՇԵՐՈՒԱՅ ԺԱՄԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ.

1. Խաւարակ.	7. Խօթաիեալ.
2. Աղջամուղջ.	8. Գիզակ.

3. Մթացեալ.	9. Լուսաճեմ.
4. Շաղաւօտ.	10. Առաւօտ.
5. Կամաւօտ.	11. Լուսափայլ.
6. Բաւական.	12. Փայլածու.

Հռովմայեցիք, Հրէայք, Յոյներն ու Հայերն օրուան ժամերը երկու մասն էին բաժանում՝ ցերեկոսայ և Գիշերոսայ: (Յերեկուան ժամերը չորս մասն էին բաժանում, իւրաքանչիւրը երեք երեք ժամ, որոնց անուանում էին առաջին ժամ (արեւածագից սկսելով) 12, 1, 2. երրորդ ժամ 3, 4, 5. Վեցերորդ ժամ 6, 7, 8. և Եններորդ ժամ 9, 10 և 11 ժամերը:

Գիշերուան ժամերն էլ չորս մասն էր բաժանւում, երեք երեք ժամ, որոնք կոչւում էին. — առաջին պահ 12, 1, 2. երկրորդ պահ 3, 4, 5. երրորդ պահ 6, 7, 8. և չորրորդ պահ 9, 10 և 11: (Մատթ. ԺԴ. 25: Մարկ. Ծ. 48.):

2. Մի ժամը ունի 60 րոպէ կամ վայրկեան և մի րոպէն 60 մանրերկրորդ (կամ երկրորդական վայրկեան և կամ ակնթարթ). իւրաքանչիւր մանրերկրորդ էլ բաժանւում է 60 մանրերրորդ մասերի, և այս վերջին չափը գործ է դրւում միայն աստղաբաշխական հաշիւներում:

Է.

ՇՐՋԱՆ.

Շրջանը տարիների, ամիսների և օրերի միատեսակ պտոյտն է, որ լրանալուց յետոյ՝ միևնոյն կարգով նորից սկսում է նոյն պտոյտը և այդպէս շարունակւում:

Մենք արդէն տեսանք վերևը, որ արեգակի և երկնային ուրիշ մարմինների շարժման երեւոյթները ճիշտ չեն չափւում, այնպէս որ մանր հաշիւներ չը մնան վայրկեանների կամ մանրերկրորդների, այդ պատճառով էլ հրնարուած են այլ և այլ շրջաններ, որ մնացած մանր կրտորները այդ շրջանների ընթացքում մի մի ամբողջ կազմեն՝ օր կամ տարի, և այդպէս հաշիւների ճշտութիւն պահպանուի երկնային մարմինների շարժման մէջ:

Գլխաւոր շրջանները սորա են. — 1. Ընդհանուր կամ Մեթանէան շրջան և 2. Կրկն շրջան:

Ա. ԼՈՒՍՆԻ ՇՐՋԱՆ — ԻՆՆԵԻՏԱՍՆԵՐԵԱԿ — ԱՍԿԵԹԻ.

Թէպէտև արեգակնային տարու հետ լուսնական տարին հաւասարեցնելու համար նահանջ տարի հաստատուեցաւ, բայց երկար ժամանակ անցնելուց յետոյ այդ հաւասարութիւնը դարձեալ կատարեալ չեղաւ: Այդ բանին օգնելու համար Քրիստոսից 430 տարի առաջ Մեթոն Աթենացի աստղագէտը գտաւ, որ եթէ արեգակը և լուսինը միևնոյն վայրկեանին և միևնոյն կէտից սկսեն իրանց

շրջանը անել, 19 տարուց յետ միևնոյն ժամանակ երկուսն էլ կհասնեն միևնոյն տեղը: Այդ բանը հետևեալ կերպով է բացատրուում:

Լուսնական ամիսը 29, 53 օր ունի. 12 այդպիսի ամիս կամ մի լուսնական տարի կունենայ 29, 53 + 12 = 354, 36 օր. այսինքն լուսնական տարին համարեա՛ 11 օր կարճ է Յուլեան տարուց (որ 365, 25 օր է): Եթէ լուսնական ամիսը կրկնենք 235 անգամ, իսկ Յուլեան տարին 19 անգամ, գրեթէ միևնոյն թուերը կը ստանանք (6939, 55 և 6939, 75, ուրեմն 19 տարուայ մէջ արեւի և լուսնի շրջանների տարբերութիւնը է 1 Ժ. 26 ր. 24 մ.): սորանից հետևում է, որ 19 Յուլեան տարիները հաւասար են 235 լուսնական ամիսներին, կամ, այսպէս ասենք, 19 տարում լուսինը 235 ամսական շրջան է կատարում: այս պատճառով 19 տարի անցնելուց յետոյ լուսնի երեւոյթը անգործառնում է նոյն կարգով, ինչպիսի ընթացք որ ունէր նախընթաց 19 տարուայ ընթացքում:

Այդ շրջանի սկիզբը այն տարեթիւն է, երբ Յունուարի 1ին լուսնի ծնունդն է լինում: Փրկչի ծննդեան տարին լուսնի շրջանի երկրորդ տարին էր: այսինքն արդէն մի տարի անցած էր. այս 19 տարուան շրջանը կոչւում է լուսնի շրջան, իսկ այն թուերը, որոնք ցոյց են տալիս այդ շրջանի տարիները, կոչւում են իննսականթեալ:

Այդ շրջանը կոչւում է և նաև Մեթոնեան, Մեթոնի անունով: Աթենացիք զարմանալով Մեթոնի այդ գիւտի վերայ՝ քաղաքի հրապարակում մարմարիոնի կոթող կանգնեցրին և ոսկէ տառերով սկսեցին գրել նորա վերայ իւ-

րաքանչիւր տարուայ իննսականթեալը, վամորոյ դասուեցաւ նաև «Կէֆէ»:

Ինն և տասներեակ գտնելու ամենապարզ կանոնը այս է.— աշխարհիս ստեղծման թուականը բաժանել 19ի վերայ. քանորդը ցոյց կը տայ թէ աշխարհիս ստեղծմանից մինչև այժմ քանի լուսնի շրջան է անցել, իսկ մնացորդը թէ տուած թուականը վերջին շրջանի քանիերորդ տարին է:

Ինն և տասներեակ գտնել կարելի է և այսպէս.— Տուած թուականի վերայ աւելացնել 1. (Փրկչի թուից առաջ անցած 1. տարին) և բաժանել 19ի վերայ. քանորդը ցոյց կը տայ թէ Քրիստոսի ծննդից մինչև տուած թուականը քանի լուսնի շրջան է անցել, իսկ մնացորդը, թէ տուած թուականը քանիերորդ տարին է լուսնի վերջին շրջանի:

Բ. ԱՐԵՒԻ ՇՐՋԱՆ.

Արեւի շրջանը 28 տարուան միջոց է. կիւրուկները և շաբաթուայ օրերը տոմարագիտութեան մէջ ինչ գրերով որ նշանակուում են 28 տարի առաջ, նոյն գրերով էլ նշանակուում են այդ 28 տարին վերջանալուց յետոյ:

ՎԵՐԱԴԻՐ.

Տասն և ինն տարուայ հաշիւը բաւական ճիշտ կերպով ցոյց էր տալիս լուսնի ծննդի և լրման ժամանակները. բայց մենք գիտենք, որ արեւի ու լուսնի շրջանները դարձեալ

մօտ $1\frac{1}{2}$ ժամի չափ տարբերութիւն ունէին, որոնք երկար տարիներից յետոյ ժամերը օրեր ու ամիսներ էին դառնում և այդպիսով նոր շփոթութիւն առաջ բերում տոմարական հաշիւների մէջ. ուստի ինն և տասներեակի սըխալն ուղղելու համար վերադարձների շրջանը հնարուեցաւ:

Ինչպէս վերը տեսանք, արեգակնային տարին մօտ 365 օր 6 ժամ է և լուսնական տարին՝ մօտ 354 օր և 8 ժամ: այս երկու տարիների տարբերութիւնը կոչւում է վերադարձ, որ ցոյց է տալիս արեգակնային տարուայ լուսնական տարուայ աւելի օրերի թիւը, որ աւելացնելով լուսնական տարու վերայ հաւասարեցնում ենք սորան արեգակնային տարու հետ:

Այդ զանազանութիւնը մօտ 11 օր է, մի հնչին բան պակաս, ուստի 11 թիւը լուսնական շրջանի առաջին տարուայ վերադարձն է:

Երբ յայտնի է վերադարձի առաջին թիւը, հեշտութեամբ կարելի է կազմել վերադարձների կարգը. գիտենալով որ ամեն տարի 11 օր աւելացնելով լուսնական տարու վերայ՝ հաւասարւում է արեգակնային տարուն՝ այսպէս ենք որոշում վերադարձները. —

Առաջին տարուայ վերադարձն է 11, երկրորդինը 22, երրորդինը 33, արից 30 հանելով՝ մնում է 3 (որովհետեւ 33 օրից 30 օրը մի լուսնական ամիս լինելով աւելացրինք նախընթաց տարուայ վերայ, այսինքն հաշուեցինք 12 ամսի փոխարէն 13, և մնացեալ 3ը մնաց հետեւեալ տարուայ վերադարձ). չորրորդինը միւսնոյն հաշուով 14, 5—25, 6—6, 7—17, 8—28, 9—9, 10—21,

11—2, 12—13, 13—24, 14—5, 15—16, 16—27, 17—8, 18—19, 19—30:

Ենք ասացինք, որ ամենտարի լուսնական տարին յետ է մնում արեգակնային տարուց 11 օրով, ուրեմն 19 տարում յետ կը մնայ $11 \times 19 = 209$ օր: Այս պակաս օրերը վերադարձներով հետզհետէ այսպէս ենք միացնում լուսնական տարու հետ. —

Իւրաքանչիւր տարուայ 11 օրերը հետզհետէ աւելացնելով միմեանց վերայ՝ երեք տարում գոյացնում են 30ից աւելի օրեր, որոնցից 30 օրը հանելով աւելացնում ենք լուսնական տարուան, իսկ մնացածը թողնում ենք վերադարձի հետեւեալ տարուայ համար. այդպէս շարունակում ենք, մինչև որ պակասորդ 209 օրը 19 տարուայ ընթացքում միաւորուի լուսնական տարու հետ. բայց որովհետեւ այդպիսով 19 տարում ոչ թէ 209 օր կը կազմէ, այլ 208 օր, վասնորոյ հաշիւների ճշտութեան համար՝ մի տեղ փոխանակ 11 օր աւելացնելով՝ մենք աւելացնում ենք 12 օր, և այդ ընդունուած է ներքոյ գրուած աղիւսակի 19-է դարում, ուր 9 թիւին աւելացնելով 12՝ ստացել ենք վերադարձ 21, փոխանակ 20ի:

Յուշեան տոմարով, սրը գործ ենք դնում նաեւ մենք, վերադարձների աղիւսակի սկիզբ ընդունուած է 2—բ:

Վերայիշեալներից պարզ երևում է այն կապը, որ կայ վերադարձի և ինն և տասներեակի մէջ և թէ այս երկու տարրից մէկը կարող է ծառայել միւսի գտնելուն

ՎԵՐԱԴՆԻՐՆԵՐԻ ԱՂԻՒՍԱԿ.

բ	ժգ	իգ	ե	ժզ	իէ	ը	ժթ	լ	ժա
իբ	գ	ժդ	իե	զ	ժէ	իը	թ	իա	×

Ինն և տասներեակ գտնելու ձևը գիտենք. եթէ հարկաւոր լինի իմանալ, թէ որ և իցէ տարուայ վերագիրը որն է, ինն և տասներեակի թիւը գտնելով՝ նոյն թուով խորանուժ գտնուած տառը կը լինի. միւսնոյն տարուայ վերագիրը հաշուելով աղիւսակի սկզբից:

Ը.

Ե Օ Թ Ն Ե Ր Ե Ա Կ.

Գաւիկ և նորա հետ կապ ունեցող այլ ամենայն տոները և միջոց ուտիքները գտնելու համար ամենից առաջ պէտք է գիտենալ թէ տարուայ առաջին օրն ինչ օր է, այդ բանի համար գործ ենք դնում այբբենի առաջին եօթն տառերը, որոնցից ամեն մէկը շաբաթուայ համապատասխան օրեր են նշանակում և կոչւում են Եօթներեակ: Այս եօթն տառերից ամեն մէկը մէկ տարուայ առաջին օրն է: Եւ որովհետեւ եօթներեակները ցոյց են տալիս նաեւ տարուայ մէջ եղած կիրակիները՝ այս պատճառով եօթներեակը կոչւում է նաեւ՝ Կերակագիր:

Եօթներեակները 28 տարուան շրջան ունին. և գործ պատճառն այս է. եթէ նահանջ տարի ամենեւին չը լինէր, այն ժամանակ եօթներեակները մէկ ծայրից սկսելով՝ եօթն տարում բոլոր եօթն տառերն էլ գործ կածուէին և ութերորդ տարին նորից առաջինին կը դառնայինք, հետեւապէս եօթներեակը կուներնար 7 տարուան շրջան, բայց որովհետեւ երեք հասարակ տարուց յետոյ միշտ չորրորդը նահանջ է լինում, այն է մի օր աւելի, և ուրեմն եթէ նահանջ տարին տարեգլուխը դիցուք երկուշաբթի է, հետեւեալ տարին երեքշաբթի չի կարող լինել, այլ միայն մի օր ուշ—չորեքշաբթի, այդ պատճառով էլ եօթներեակները հասարակ տարին մի տառ, իսկ նահանջ տարին երկու տառ ունենալով, եօթն տարում կարգով չեն շարունակւում և աւարտւում, այլ միայն 28 տարուայ ընթացքում: Այս շրջանը արեւի շրջան է անուանւում, թէև ոչինչ վերաբերութիւն չունի արեւի հետ:

Եօթներեակների համակարգութիւնը: Եօթներեակները հեշտ գտնելու համար 28 տարուան շրջանով մի աղիւսակ ունինք, որի կազմութիւնը շատ հասարակ է. յորս կարգ եօթնական խորանից բաղկացած մի ցանցի սկզբից գրււմ ենք ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Զ. Է. եօթներեակները սկզբից, միայն վերոյիշեալ կանոնը պահելով, երեք խորանում, երեք տառ, չորրորդում երկու յաջորդ գրերը, և այդպէս շարունակ մինչև վերջանալը: Եւ կը ստանանք այս աղիւսակը:

1	2	5	4	3	6	7
ա	բ	գ	դ ե	զ	է	ա
8	9	10	11	12	13	14
բ գ	դ	ե	զ	է ա	բ	գ
15	16	17	18	19	20	21
դ	ե զ	է	ա	բ	գ դ	ե
22	23	24	25	26	27	28
զ	է	ա բ	գ	դ	ե	զ է

ԵՕԹՆԵՐԵԱԿԸ ԳՏՆԵԼՈՒ ՊԱՐԶ ԶԵԻԸ ԱՅՍ Է.

Փրկչական լուսանի համար: Որովհետև Փրկչական առաջին թուականը արևի շրջանի հինգերորդ տարին է, վասնորոյ նախընթաց 4 տարին աւելացնում ենք այն թուականի վերայ, որի եօթներեակը ուզում ենք գտնել, և բաժանում 28 ի վերայ, մնացորդ թուի համապատասխան խորանում գտնուած տառն է նոյն թուի եօթներեակը: Եթէ մի տառ է՝ հասարակ տարի է, իսկ եթէ երկու տառ է՝ նահանջ, որոնցից առաջին տառը գործ է ածւում Յունուար և Փետրուար ամիսներում, իսկ երկրորդը Մարտի մէկից մինչև տարուայ վերջը:

Հայոց Կոմարական լուսանի համար: Որովհետև տոմարական թուականի առաջին տարին արևի շրջանի 24-ը տարին էր, ուրեմն 5 տարի էր պակաս որ մի շրջան աւարտուէր, վասնորոյ 5 տարին հանում ենք Հայոց այն թուականից, որի եօթներեակը կամենում ենք գտնել, որպէս զի մի շրջան աւարտուի և միւսի սկզբին հասնենք և այդ թիւը 28 ի վերայ ենք բաժանում: մնացորդ թուի համապատասխան խորանի տառը՝ նոյն թուականի եօթներեակն է:

Թ.

Կ Ր Կ Ն Ա Կ.

Մէկ ամսի չորս եօթներեակից կամ շաբաթից աւելի ունեցած օրերը կոչւում են միւս ամսուայ կիշակ: Կրկնակի հաշիւը սկսւում է տարուայ առաջին ամսից, Փրկչի թուականի համար՝ Յունուարից, իսկ Հայոց թուականինը՝ Նաւասարդից:

Այսպէս՝ Յունուարը 31 օր ունի, 4 եօթներեակը կամ 28 օրը հանած մնում է 3 օր. այս 3ը Փետրուարի կրկնակն է. այս 3ը աւելացնում ենք Փետրուարի օրերին (28, նահանջ տարին 29 օրին) և եօթներեակներ կազմում, մնացորդը Մարտի կրկնակն է. և այսպէս շարունակում ենք մինչև տարուայ վերջը. նոյնպէս կազմում ենք և Հայոց ամիսների կրկնակը:

Կրկնակ գտնելու ամենապարզ ձևը սա է. — ո՛ր ամսի կրկնակը որ ուզում ենք գտնել՝ պէտք է Յունուարի 1ից մինչև այն ամսի 1ը օրերը գումարենք և 7 ի բաժանենք, մնացորդը նոյն ամսուայ կրկնակն է:

Կրկնակով գտնւում է ամսամուտը, և առհասարակ ամսի այլ և այլ օրերը:

Ամսամուտ: Մենք գիտենք, որ եօթներեակը ցոյց է տալիս թէ տարուայ առաջին օրը ինչ օր է. ամսամուտը գրուելու համար վերցնում ենք տուած տարուայ եօթներեակը, աւելացնում ենք այն ամսի կրկնակը, որի ամսամուտ

տըն ենք ուղղում գտնել և նոյն ամսի առաջին օրը—1
թիւը, եօթնեակներ գարձնելով՝ մնացորդը լինում է ամ-
սամուտ, այն է՝ 1ը կիրակի, 2—երկուշաբթի, 3—երեք-
շաբթի, 4—չորեքշաբթի, 5—հինգշաբթի, 6—ուրբաթ,
և 7—շաբաթ:

Ահա ինչպէս օրը գրելու: Միևնոյն կանոնով գտնւում է նաև
ամսի մէջ ցանկացած օրը, միայն այն ժամանակ եօթներեա-
կի և կրկնակի վերայ ոչ թէ աւելացնում ենք 1 թիւը,
այլ այնքան թիւ, որքան օր անցել է ամսի 1ից մինչև նոյն
ամսի ցանկացած օրը:

ժ.

ՎԵՐԱԳՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆԸ.

Առաջին. Լուսնի Զննարը գրելու: Լուսնի ծնունդը գրու-
նելու ամենահեշտ ձևը սա է. — պէտք է վերցնել տա-
րուան վերագիրը, աւելացնել վերան այնքան թիւ, ինչքան
ամիս որ Յունուարից անցած է (նախընթաց ամիսների
թիւը) և այդ բոլորը հանել 30ից և կամ եթէ գորանից
աւելի է, 60ից. որքան մնաց՝ ամսի այնքանին լուսնի
ծնունդ է:

Բ. Լուսնի Լրումը: Լուսնի լրումը գտնելու համար պէտք
է տարուայ վերագրի վերայ աւելացնել անցած ամիսների
թիւը և հանել 43ից, մնացորդ թիւը ցոյց է տալիս թէ
լուսնի ամսի այդ օրն է լուսնի լրումը:

Գ. Լուսնի այլ և այլ օրերը գրելու: Տուած ամսի օրերին
աւելացնենք տարուայ վերագիրը և նախընթաց ամիսնե-
րի թիւը. ստացած թիւը ցոյց է տալիս, որ մեր ցանկացած
օրը լուսնի այդքանն է. եթէ ստացած գումարը 30ից
աւելի է՝ 30ը հանելով՝ մնացորդն է լուսնացոյց օրը:

ԵՐԿՐԱՐԴ ՄԱՍՆ.

ՏՕՆԱՅՈՅՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ Ս. ԵԿԵԼԵՑԻՈՑ.

ԺԱ.

ԶԱՏԿԻ ՏՕՆԸ.

Ա. ԶԱՏԻԿԸ.

Բոլոր շարժական տօները կախումն ունին սուրբ Զատիկի տօնից, իսկ Զատիկի տօնը՝ Զատիկական լուսնից:

Յիսուս Քրիստոսի յարութիւնը պատահեցաւ Հրէից պատեքայ տօնին, որ էր նոցա Նիսան ամսի 14ը լուսնի լրման ժամանակ. իսկ Փրկչի խաչելութիւնը պատահեցաւ զարնանային գիշերահաւասարին, այն է Մարտ ամսի 21ին: Ուստի ոմանք քրիստոնեայք Զատիկի տօնի կատարման ժամանակը շփոթում էին Հրէից Պատեքի տօնի հետ, այն է փոխանակ Պատեքի մերձակայ կիւրակի օրը կատարելով՝ ուղղակի Հրէից Պատեքի տօնի հետ միասին տօնում էին նաեւ Փրկչի յարութիւնը:

Այս էր պատճառը, որ Նիկիոյ Սուրբ Ժողովը զբաղեցաւ Զատիկի տօնի կատարման հարցով և սահմանեց, որ բոլոր քրիստոնեայք առիտիւր Զատիկի տօնը Հրէից Պատեքի տօնի հետ չը տօնեն և դորա համար հետեւեալ կանոնը սահմանեց. —

Նախ՝ Զատիկի տօնը կատարել գարնանային գիշերահա-
լասարից, կամ Մարտի լուսնի լրումից յետոյ անմիջապէս
պատահող կիւրակի օրը:

Երկրորդ՝ եթէ որ մարտի լուսնի լրումը Մարտի 21 ից
առաջ պատահի, Զատիկը պէտք է տօնել Ապրիլի լուսնի
լրումից յետոյ պատահող առաջին կիւրակի օրը:

Երրորդ՝ եթէ Մարտի կամ Ապրիլի լուսնի լրումը ուր-
բաթ, շաբաթ կամ կիւրակի պատահի՝ Զատիկը տօնել
հետեւեալ կիւրակի օրը:

Բ. ԶԱՏԿԱԿԱՆ ԼՈՒՍԻՆԸ ԵՒ ԶԱՏԿԻ ՏՕՆԻ ՍԱՀՄԱՆԸ.

Որովհետեւ, ինչպէս ասացինք, Յիմուսի յարութիւնը
պատահեցաւ գարնանային գիշերահալասարից այսինքն
Մարտի 21 ից յետոյ պատահող լուսնի լրմանը (որ կոչուում
է լուսնի աւագ լրումը) կիւրակի օրը՝ այդ պատճառով
Զատիկական լուսնի ծնունդը չի կարող Մարտի 8 ից առաջ
պատահել, որովհետեւ Մարտի 8 ին ծնած լուսինը լրանում
է Մարտի 21 ին, իսկ եթէ առաջ լինի ծնումը՝ լրումը կը
պատահի Մարտի 21 ից կամ գարնան գիշերահալասարից
առաջ, երբ անկարելի է, Նիկիոյ սուրբ Փոզովի որոշման
համաձայն, Զատիկի տօն կատարել:

Այդպէս էլ Զատիկական լուսնի ծնունդը Ապրիլի 5 ից
յետոյ չի կարող պատահել հետեւեալ պատճառով. — Մար-
տի 7 ին ծնած լուսինը լրանում է 30 ին. ուրեմն այդ
լուսնին Զատիկի տօն չի կատարուի համաձայն Նիկիոյ Ժո-
ղովի որոշման. այդ լուսինը վերջանում է Ապրիլի 4 ին.
5 ին նոր լուսինը կը ծնուի, 18 ին կը լրանայ, և այդ օրից

անհնաշատը 7 օր յետոյ, ուրեմն Ապրիլի 25 ին կը տօնուի
Զատիկը:

Ուրեմն Զատիկական լուսնի ծնունդը շրջանը ձգւում
է Մարտի 8 ից մինչեւ Ապրիլի 5 ը. իսկ Զատիկի տօնը կա-
տարւում է Մարտի 22 ից մինչեւ Ապրիլի 25 ը 35 օրուան
շրջանում՝ պատահած կիւրակներէ մէկին, երբեք ոչ
առաջ և ոչ էլ յետ:

ԺԲ.

Տ Ա Ր Ե Գ Ի Ր.

Զատիկը հետադիմեամբ գնանելու համար ամեն մէկ
տարուայ համար մի գիր է որոշուած, որ կոչուում է Քիչ
Կարայն կամ Կարէգիր. և դա մի չափ է շարժական տօնե-
րի, որոնք շարժուում են Զատիկի տօնի համեմատ:

Ասացինք, թէ Զատիկի տօնը կատարւում է Մարտի 22 ից,
մինչեւ Ապրիլի 25 պարունակուող 35 օրերից մէկում, ահա
այդ 35 օրերի թիւով որոշուած են Հայկական այբուբէնի
35 տառերը, որոնք ցոյց են տալիս, թէ Զատիկը քանի օր
հեռու է գարնային գիշերահալասարից, կամ Մարտի 21 ից:

Այստեղ գրած աղիւսակը ներկայացնում է տարեգիրներին
կարգը դուզընթաց Զատիկի տօնի կատարման օրերի հետ. —

1. ա — Մարտի	22	6. Վ — Մարտի	27
2. Բ — ,	23	7. Է — ,	28
3. Գ — ,	24	8. Ը — ,	29
4. Դ — ,	25	9. Թ — ,	30
5. Ե — ,	26	10. Ժ — ,	31

11. Է — Ապրիլի	1	24. " — Ապրիլի	14
12. Ը — " "	2	25. Զ — " "	15
13. Ի — " "	3	26. Դ — " "	16
14. Դ — " "	4	27. Ե — " "	17
15. Ե — " "	5	28. Ն — " "	18
16. Ն — " "	6	29. Շ — " "	19
17. Շ — " "	7	30. Ը — " "	20
18. Ը — " "	8	31. Թ — " "	21
19. Թ — " "	9	32. Պ — " "	22
20. Պ — " "	10	33. Ծ — " "	23
21. Ծ — " "	11	34. Կ — " "	24
22. Կ — " "	12	35. Լ — " "	25
23. Լ — " "	13	36. Ժ — " "	

ԺԳ.

ՏԱՐԵԳՐՈՎ ԶԱՏԻԿԸ ԳՏՆԵԼ.

Եթէ ուղում ենք իմանալ, թէ որ և է տարի Մարտի կամ Ապրիլի քանիսին է գալիս Զատիկը՝ նոյն տարուայ տարեգրի թիւը աւելացնում ենք գարնանային գիշերահաւասարի—Մարտի 21ի վերայ և ուր դադարի՝ անպայման Զատիկ է այն օրը:

Հասարակ տարիների համար գործ է ածւում մի տառ, իսկ նահանջ տարիների համար 2 տառ, որոնցից մէկը

գործ է ածւում Յունուարի մէկից մինչև Փետրուարի վերջը, իսկ միւսը Մարտի մէկից մինչև տարեվերջ: Նահանջ տարուայ տարեգիրները դրւում են յետ ու առաջ: այսինքն առաջ յաջորդ տառը, յետոյ նախորդը, որովհետև յաջորդը, որ Յունուար ու Փետրուար ամիսներումն է գործ դրւում մի թուով աւելի է նախորդից. այդ հաշուով վերջին ք տառը, որ միշտ փ—ի հետ է գործ դրւում նահանջ տարիներին, դրւում է նախագաս և գործ է դրւում միայն Յունուար և Փետրուար ամիսներին:

ԺԴ.

ՏԱՐԵԳՐՈՎ ԳՏՆԵԼՈՒ ԿԱՆՈՆ.

Արդէն գիտենք, որ տարեգիրը ցոյց է տալիս, թէ Զատիկը քանի օր հեռու է Մարտի 21ից, ուրեմն եթէ Զատիկը գտնենք՝ նորանով անմիջապէս կը գտնենք տարեգիրը:

Բայց այդ գէպքում Զատիկի տօնը ոչ թէ տարեգրով պէտք է գտնենք, քանի որ տարեգիրն անյայտ է, այլ եօթներեակով և վերագրով: Իսկ Զատիկի տօնը գտնելու համար նախ և առաջ պէտք է գտնել Զատիկան լուսնի լրման կամ առաջ լրման վասն զի, ինչպէս մենք գիտենք, Զատիկի տօնը անմիջապէս կապ ունի Զատիկական լուսնի լրման հետ:

Լուսնի աւագ լրումը գտնելու համար շատ ձևեր կան, սակայն նոցանից կարճը սա է. —

Զորավոր դարձա՛մ Անդրէաս անուհւով մէկ Ռիւզան՝
դացի իմաստասէր կարգի դրեց Յուլիան տղամարդը՝ նա գը՝

Եթէ միայն շաբաթուայ օրերի հետ կապ ունենային մեր
տօները և լուսինը դեր չէ խաղար այդտեղ՝ 28 տարուան
շրջան կ'ունենային նաև մեր եկեղեցական տօները: Սակայն
մենք գիտենք, որ տարուայ բոլոր տօների ուղեցոյց—Ձառ-
կի տօնը կախումն ունի զատկական լուսնից, իսկ լուսինը
ունի տան և ինն տարուան շրջան—ինն և տասներեակի,
այսինքն լուսինը մի որոշեալ տարուայ մէջ ինչ օրեր որ

ծնւում է, 19 տարուց յետոյ միայն միւսնոյն օրերը կարող է ծնուիլ, թէպէտ և ոչ միւսնոյն ժամերին:

Ուրիմն մենք ունինք երկու շրջան.—մէկը 28 տարուան, որ ցոյց է տալիս 28 տարին մի անգամ օրերի միակերպ յաջորդութիւնը տարուան ընթացքում, միւսը 19 տարուան, որ ցոյց է տալիս 19 տարին մի անգամ լուսնի, ուրեմն նաև զատկական լուսնի ծննդեան ու լրման միակերպ յաջորդութիւնը տարուան ընթացքում:

Եթէ 19 տարում մի անգամ լուսնի, ուրեմն և Զատկի ամսի ու ամսաթուի դասաւորութիւնն է փոխւում, իսկ 28 տարին մի անգամ օրերի, ուրեմն նաև Զատկի օրուայ դասաւորութիւնն է փոխւում, 19 անգամ 28 տարում ($19 \times 28 = 532$) մի անգամ պէտք է Զատկի, ինչպէս նաև նորա հետ կապ ունեցող շարժական տօները պատահեն թէ տարուայ միւսնոյն ամսի միւսնոյն օրում և թէ շաբաթուայ միւսնոյն օրերում:

Եւ ահա կազմուեցաւ 532 տարուայ շրջանը, որի վերայ հիմնուած է մեր եկեղեցական տօնացոյցը:

Թէպէտ այս շրջանը Անդրէաս Բիւզանդացին չորրորդ դարում գտաւ, բայց այդ շրջանի սկիզբը նա համարեց Փրկչի ծնունդից: Երբ այս առաջին շրջանը վերջացաւ, մեր տօմարը շփոթուեցաւ, որի պատճառով Զատկի տօնն էլ խանգարուեցաւ: Ուստի մի քանի տարուց յետոյ մեր Մովսէս Բ. Եղեալագեցի կաթողիկոսը Դուին քաղաքում ժողով գումարելով կարգի դրեց տօմարը և որոշեց, որ 532 թուից սկսուի հինգհարիւրեկի երկրորդ շրջանը:

ԺԶ.

ՄՇՏՆՋԵՆԱԿԱՆ ԱՂԻՒՍԱԿ.

Վերոյիշեալ փաստերի հիման վերայ կազմուեցաւ 532 տարուայ մշտնջենական աղիւսակը, և այդ ժամանակաշրջանի աւարտելուց յետ նորից միւսնոյն դասաւորութեամբ կրկնւում են իւրաքանչիւր տարուայ թէ տարեգիրները, թէ վերագիրները, թէ եօթներեակները, թէ Զատկի տօնը և սորա հետ կապուած բոլոր շարժական տօները իրանց միջոց ուտիքներով:

Մշտնջենական աղիւսակը պարզ ցոյց է տալիս մեզ 532 տարուայ Քրիստոսի և Հայոց տօմարական թուականները և տարեգիրների, վերագիրների ու եօթներեակների դասաւորութիւնը: Իսկ տօները և իրանց միջոցները ցոյց տալու համար կազմուած է տօնացոյց տարեգիրների թուի համեմատ:

Մշտնջենական աղիւսակը կազմուած է հետևեալ ձևով.—

Մի ցանց ուղղահայեաց 28 խորաններով և հորիզոնական 19 խորաններով ($28 \times 19 = 532$). վերևից իւրաքանչիւր խորանի գլխին գրւում են 19 վերագիրները. ձախ կողմից 28 խորաններին կից գրւում են Փրկչական և Հայկական թուականները—որ և է մեծ շրջանի սկզբից, պարզ բան է մեզ համար վերջին հինգհարիւրեկի առաջին տարուց, այսինքն Փրկչական 1616 և Հայոց ՌԿԵ թուից: Առաջին խորանի մօտ գրուելով 1616 թիւը, շարունակ

ենթադրուում է հետևեալ 19 թուականները մինչև ուռա-
ջին կարգի խորանների վերջանալը, ուրեմն երկրորդ կար-
գի խորանների սկզբին դնում ենք 1635 թիւը. և այդպէս
շարունակուում է մինչև վերջը: Իսկ այդ խորաններում
դնում ենք համապատասխան տարիների տարեգիրները և
եօթներեակները:

Եւ ահա պատրաստ է մշտնջենական շրջանի ողիւսակը,
որի աւարտելուց յետոյ նորից վերադառնում ենք նորա
սկզբին, փոխելով միայն թուականները:

ԺԵ.

ՊԱՐԶԱՏՈՄԱՐԱԿԱՆ ԱՂԻԻՍԱԿ.

Պարժական գլխաւոր տօներն և միջոց ուտիքների
համար տօնացուցից քաղած մի համառօտ ողիւսակ կայ,
որ նոյնպէս տարեգիրների ղեկավարութեամբ է կազմած.
սա գլխաւորապէս դրուում է ժամագրքերում, որպէս զի
նախընթաց ողիւսակով գտնելով ցանկացած տարուայ
տարեգիրը՝ սորանով ևս գտնենք նոյն տարուայ գլխաւոր
շարժական տօները և միջոց ուտիքները: Սա շատ պարզ
է կազմած. — նոյնպէս մի ցանց, որի ձախ կողմից ուղղա-
հայեաց դրուում են 36 տարեգիրները, իսկ վերեւից նշա-
նաւոր շարժական տօներն ու միջոց ուտիքները. իսկ խո-
րաններում դրուում են համապատասխան ամսաթուերը
և օրերը:

ԺԵ.

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ ՏՕՆԱՅՈՑՅ.

Մեր եկեղեցական տօնացոյցը սկզբնաւորուել է մեր
սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչից հայոց ազգի լուսաւորու-
թեան սկզբին երրորդ դարում և կարգի է բերուել
նախ՝ հինգերորդ դարում ս. Սահակ Պարթեւ, Գիւտ և
Յովհան Մանդակունի հայրապետների ձեռքով, երկրորդ-
անգամ՝ երկուսուսաններորդ տարում ս. Ներսէս Շնոր-
հալի հայրապետի ձեռքով և երրորդ անգամ՝ անցեալ
տասն և ութերորդ դարու վերջին կիսում՝ երջանկայի-
շատակ Աիմէօն կաթողիկոսի ձեռքով, որը և տօնացոյցը
քաժանեց երկու հատորի, որոնցից

ա. Առաջին հատորը պարունակում է իւր մէջ բոլոր
անշարժ և շարժական տօները այն կարգով, ինչ ընթաց-
քով որ ընդհանրապէս դորա տօնում են տարիւտն մէջ,
տեղափոխուող տօներն էլ դրած են այն տեղերում, ուր
նոքա գլխաւորապէս տօնում են: Սոյն առաջին հատո-
րը մանրամասնաբար ցոյց է տալիս, թէ որ տօնին ինչ ըն-
թերցմունքներ, երգեր, շարականներ են գործ ածւում
և որպիսի արարողութիւններով ու ծէսերով: Այնպէս
որ մի անգամ գիտենալով թէ որ և իցէ օրը ինչ տօն
է՝ մենք այդ տօնի կատարման ամենայն պարագաները
գտնում ենք առաջին հատորի մէջ իւր տեղում:

բ. Իսկ երկրորդ հատորը, որ ասւում է նաև քանոն
և կառավարիչ առաջին հատորին, ղեկավարում է առա-

ջին հատորը: Դա 36 աղիւսակ է մեր 36 տառերի թուով,
որ ցոյց է տալիս թէ երբ տարեգիրը այս կամ այն տառն
է, որ շարժական տօները երբ այսինքն ամսի քանիսին
են տօնուում, շաբաթապատերի միջոց ուտիքները քանի
օր կամ շաբաթ են, բարիկենդանները երբ են գալիս,
եկեղեցական ձայներից որը երբ է գործ ածուում և այլ
կարևոր գիտելիքներ, որոնք անհրաժեշտ են աստուած-
պաշտութեան համար: Ուրեմն առաջին հատորը իսկա-
պէս բացատրութիւն և շարունակութիւն է երկրորդ
հատորին և գիտենալով տարուան տարեգիրը՝ դորանով
մենք գիտենք արդէն տարուան բոլոր տօնակատարու-
թիւնները իւր բոլոր մանրամասնութիւններով: Մեզ հար-
կաւոր է ուրեմն իմանալ միայն երկրորդ հատորի կազ-
մութիւնը և առաջին հատորը շատ բացայայտ կը լինի
մեզ համար: Նախքան տօնացուցի երկրորդ հատորի կազ-
մութիւնը իմանալը՝ պէտք է գիտենանք տօների և պատե-
րի տեսակները և միջոց ուտիքների որքանութիւնը, որոնց
կարգաւորութիւնը ցոյց է տալիս տօնացոյցը:

Ա. ՑՕՆԵՐԸ.

Տօները երկու տեսակ են, անշարժ և շարժական:

Անշարժ այն տօներն են, որոնք ամեն տարի միշտ միև-
նոյն ամսի միևնոյն օրն են հանդիպում: Գործահալ հետեւեալ-
ներն են. —

ա. Յունուար 5 Ճրագալոյժ ծննդեան Քրիստոսի:

բ. Նոյեմբեր 6 Աստուածայայտնութիւն.

գ. Մարտի 7 Մեռելաց:

դ. Մայիս 8, 9, 10, 11 և 12 օրերը.

ե. Յունուար 13 Անուանակոչութիւն Քրիստոսի:

զ. Փետրուար 14 Տեառնընդառաջ.

է. Ապրիլ 7 Աւետումն ս. Աստուածածնի:

ը. Սեպտեմբեր 8 Մնուկ ս. Աստուածածնի յԱննայէ.

թ. Նոյեմբեր 21 Ընծայումն ս. Աստուածածնի ի տաճարն

ժ. Դեկտեմբեր 9 Յղութիւն ս. Աստուածածնի ի յԱննայէ

Շարժական այն տօներն են, որոնք Չատիկի տօնի հետ յետ
ու առաջ են շարժուում, որոնց երբ տօնու իլը ցոյց է տա-
լիս երկրորդ հատորը, և գործ են մնացեալ բոլոր տօները:
Շարժական տօները թէպէտ և իւրաքանչիւր տարի
նայելով Չատիկի տօնին այլ և այլ ամսին են պատահում:
Բայց այսքանը գոնէ հաստատ է, որ գործ որոշեալ կար-
գով են միմեանց յաջորդում: օրինակ մի անգամ գիտենա-
լով թէ որեւէ տարի առաջաւորաց պահքը երբ է լինում՝
գիտենք որ երկուշաբաթ յայտնի սրբոց տօները տօնելուց
յետոյ բուն բարեկենդան է. սորա յիսներորդ օրը Չատիկ
է. վերջինս քառասներորդ օրը Համբարձումն. դարձեալ
տասն օրից յետ Հոգեգալուստ և այլն:

Բայց կան շարժական տօներ, որոնք միևնոյն ժամանակ
և Կէլէֆօնէն են. այսինքն չեն տօնուում որոշեալ կար-
գով, այլ նայելով Չատիկի տօնին՝ երբեմն սորանից առաջ
են տօնուում և երբեմն յետոյ: Դորա հետեւեալներն
են.

1. Մնուկից յետ տօնուող 11 տօները, որոնք տօնա-
ցուցի մէջ ապաքից քօնէր են կոչուում, որովհետեւ, յաջորդա-

բար ԹՈՒՆՈՒՆԵԼՈՒՄ պատճառով իւրաքանչիւրի սկզբում կըրկնուում է ապա ԹՈՒՆ . . . բառերը:

2. Վարդավառի և Աստուածածնի վերափոխման միջոցում ԹՈՒՆՈՒՆՈՒՄ երկու շաբաթուայ ԹՈՒՆԵՐԸ:

եւ 3. Վերափոխումից յետ չորրորդ շաբաթուայ երկու ԹՈՒՆԵՐԸ, այն է Անդրէ զօրավարի և Անդրիանոսի ԹՈՒՆԵՐԸ և Բալարից վերջի երկու ԹՈՒՆԸ, այն է Արքայապետ և Խորէնի և Աստուածատուր վկայի (իզմբուզա) ԹՈՒՆԵՐԸ:

Բ. ՊԱՍԵՐԸ:

Բացի չորեքշաբթի և ուրբաթ օրերից, որոնցից առաջինը ի պատիւ Աւետեաց Աստուածամօր *) իսկ երկրորդը իբրեւ յիշատակ Յիսուսի խաչելութեան միշտ պահում ենք առանց սրբոց ԹՈՒՆԱԿԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆԵՐԸ՝ Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցին սահմանադրած ունի հետեւեալ պահքերը:

ա. Դեկտեմբերի 30-ից մինչև յունվարի 5ը ի պատիւ Քրիստոսի ծննդեան և այդ ժամանակ ԹՈՒՆԵՐ քնն ԹՈՒՆՈՒՄ, բացի ս. Բարսեղ Հայրապետի և Կորա հետ ԹՈՒՆՈՒՄ սրբերի ԹՈՒՆԻԿ, որ կատարուում է պահոց շաբաթ օրը և այն ոչ միշտ:

բ. Առաջաւորաց պահք—5 օր, չորս օր առանց ԹՈՒՆԵՐԻ, իսկ ուրբաթ՝ Յովնան մարգարէի յիշատակ:

գ. Քառասորդական կամ մեծ պահք, որոնցից իւրա-

*) Ինչպէս երգում է եկեղեցին «ի շրջոյն քաղաքի հրեշտակն ետ զաւետիսն կուսական»:

քանչիւր շաբաթ սրբոց ԹՈՒՆԵՐ քնն կատարուում իսկ կիւրակները յիշատակ են:

Երկրորդ վիւրակի — Արարքաման:

Երրորդ — Անանիին:

Չորրորդ — Տնայեան:

Հինգերորդ — Դատարին:

Վեցերորդ — Դաւթեան:

Եօթներորդ — Ծաղկազարդ:

Դ. Եղիական պահք—5 օր, Հոգեգալտեան Տէրուան ԹՈՒՆԵՐԸ, ըստ կարգադրութեան Շնորհաւոյն:

Ե. Լուսարեւի պահք—5 օր, երեքը սրբոց ԹՈՒՆԵՐԸ:

զ. Վարդավառի պահք—5 օր, առանց ԹՈՒՆԵՐԻ:

է. Աստուածածնի վերափոխման պահք—5 օր, առանց ԹՈՒՆԵՐԻ:

ը. Ա. Խաչի վերացման պահք—5 օր, առանց ԹՈՒՆԵՐԻ:

թ. Վարդապետ խաչի պահք—5 օր, երեքը սրբոց ԹՈՒՆԵՐԸ:

ժ. Յիսակաց պահք—5 օր, առանց ԹՈՒՆԵՐԻ:

ժա. Ա. Յակովբի պահք—5 օր, երեքը սրբոց ԹՈՒՆԵՐԸ:

ժբ. Աստուածայտանութեան, Յարութեան, Վարդավառի, Վերափոխման և Ա. Խաչի վերացման պահքերը կոչուում են Աստուածայտանութեան պահք և այդ պահքին—Աստուածայտանութեան ճրագալուցի օրն ու միւս պահքերի շաբաթ օրերը մեր ս. եկեղեցին արգելած է մսի գործածութիւնը հրէաներից որոշուելու համար, որոնք այդ օրերը զոհ էին անում:

Գ. ՄԻՋՈՑ ՈՒՏԻՔՆԵՐ

Մենք գիտենք, որ տօները շարժւում են տարուայ ընթացքում՝ ուրեմն շարժւում են նաև շաբաթապահ- քերի միջոց ուտիքները, երբ տօնւում են այդ տօները, և նայելով թէ Զատիկի տօնը վաղ է գալիս թէ ուշ՝ միջոց ու- տիքներն էլ երկար են տևում կամ կարճ:

Միջոց ուտիքները, որոնց տևողութիւնը փոփոխւում է, հետևեալներն են. —

ա. Յայտնա-խեան միջոց ուտիք, յայտնքն այն միջոցը, որ լինում է Աստուածայայտնութեան տօնից մինչև առաջա- ւորաց բարեկենդանը և դա տևում է 6—41 օր:

բ. Վարդափառի և Աստուածածնի վերափոխման միջոց ու- տիքը. դա լինում է մէկից մինչև վեց շաբաթ:

գ. Աստուածածնի և «. Խաչի միջոց ուտիքը. լինում է երեք կամ չորս շաբաթ:

դ. Վարդափայ Խաչի մէջ Յիսուայ Բարեկենդանը միջոց ու- տիքը (որ կոչւում է նաև «եօթն շաբաթների» միջոց՝ տարուայ մէջ բացի դորանից ուրիշ 7 շաբաթ ուտիք չըլի- նելու պատճառով). լինում է 7 կամ 8 շաբաթ:

եւ է. Ս. Յակովբէ Գօնից մէջ Յիսուայ Գալիլէի միջոց ու- տիքը, որ տևում է 12-ից մինչև 18 օր:

Իսկ միւս միջոց ուտիքները միշտ անփոփոխ են, այն է՝

ա. Սուրբ Սարգսի տօնից 2 շաբաթ անց բուն բարեկեն- դան է

բ. Զատիկից 40 օր անց Համբարձումն է:

գ. Համբարձումից 10 օր անց Հոգեգալուստ է և այդ օրը բարեկենդան է եղիական պահոց:

դ. եղիական պահոցից յետոյ 2 շաբաթ ուտիք է և ապա ս. Լուսաւորչի բարեկենդան:

է. Ս. Լուսաւորչի տօնից 2 շաբաթ անց Վարդափառի բարեկենդան է:

զ. Ս. Խաչից մի շաբաթ անց վարագայ Խաչի բարեկեն- դան է:

է. Յիսնականութից մինչև ս. Յակովբի բարեկենդանը եր- կու շաբաթ ուտիք է:

Պէտք է գիտենալ նաև, որ

1. Ս. Աստուածածնի վերափոխման տօնի բուն օրն է Օգոստոսի 15-ը. բայց որովհետև այդ տօնը միշտ կատար- վում է կիւրակի օրը, վասնորոյ վերցնում ենք երկու կող- մից մօտաւոր կիւրակիները—երեք օր առաջ, երեք օր յե- տոյ Օգոստոսի 12—18 և այդ 7 օրուայ ընթացքում պա- տահող կիւրակի օրը տօնւում է վերափոխումը, ոչ երբէք յետ և ոչ առաջ: Ուրիշ եկեղեցիք վերափոխումը տօնում են Օգոստոսի 5-ին, որ օրն էլ դա հանգիստ:

2. Ս. Խաչի վերացման տօնի բուն օրն է Սեպտեմբերի 14-ը. բայց միւսողն կերպով կիւրակի օրը տօնելու համար՝ վերցնում ենք երկու կողմի մօտաւոր կիւրակիները— երեք օր առաջ, երեք օր յետոյ—Սեպտեմբերի 11—17 և այդ 7 օրուայ ընթացքում պատահող կիւրակի օրը տօն- ւում է ս. Խաչի վերացումը, ոչ յետ և ոչ առաջ: Ուրիշ եկեղեցիք խաչվերացը տօնում են ճիշտ Սեպտեմբերի 14-ին:

3. Յիսնակի բարեկենդանի բուն օրն է Նոյեմբերի 18-ը, որովհետև այդ օրից մինչև Յունուարի 6-ը ճիշտ 50 օր

է, որ է Աստուածայայտնութեան յիսնակը. բայց որովհետեւ Հայաստանեայց եկեղեցին Յիսնակին շաբաթապահ է սահմանած, վաճառող վերցրած է երկու կողմի մօտաւոր կիւրակները—երեք օր առաջ և երեք օր յետոյ—նոյեմբերի 15-ից մինչև 21 և այդ եօթնեկի ընթացքում ընկնող կիւրակի օրը լինում է Յիսնակի բարեկենդանը:

Դ. ՏՕՆԱՑՈՒՑԻ ԱՄԲՈՂԱՌԻԹԻՒՆԸ.

Ուրեմն մենք ունինք այժմ տօնացուցի գլխաւոր հիմունքը—Հաստատուն կետերը: այն է՝

1. Յունուարի 6-ը—Աստուածայայտնութիւն:

2. Զատիկը, ուրեմն նաև բուն բարեկենդանը և Առաջաւորաց բարեկենդանը և Զատիկից մինչև Վարդավառ եղած ժամանակը:

3. Աստուածածնի Վերափոխման տօնի ժամանակը:

4. Սուրբ Խաչի վերացման տօնը և այդտեղից մինչև Վարդապետ Խաչը եղած ժամանակը:

5. Յիսնակի բարեկենդանի և այդտեղից մինչև ս. Յակովբէ տօնը եղած ժամանակը:

6. Եւ վերջապէս՝ Ծննդեան պահքի բարեկենդանը, որ է Դեկտեմբերի 30-ին:

Գիտենալով գլխաւորապէս, թէ Ա. տարեգիր եղած տարին Զատիկի տօնը Մարտի 22-ին է կատարւում, մենք Զատիկից առաջ և յետոյ այդ տօները դասաւորելով իւրաքանչիւրը իւր տեղում, մնացեալ դատարկ միջոցներում դրւում են և տօնւում որոշեալ սրբերի տօները: Նոյն ձևով ենք վարւում նաև Հետևեալ տարեգիրներ:

Ինչ տօնացոյցը կազմելու, միայն որովհետև իւրաքանչիւր տարեգիր յետոյ մի օրով յետաձգւում է Զատիկի տօնը, ուրեմն և Զատիկից առաջ միջոցն աւելանում է, իսկ Զատիկից յետ պակասում, ուստի և տեղափոխւող տօներից ոմանք, նայելով թէ որքան օր է սկզբից աւելանում և վերջից պակասում, տեղափոխւում են առաջ աւելացած օրերին տօնուելու համար:

Այս ձևով կազմւում ենք ամբողջ տօնացոյցը 36 օրերի վերայ: Իսկ այդ գրերի գործածութիւնը մենք արդէն գիտենք մշտնջենաւոր 532 ամեայ շրջանից:

Ե. ՀԱՐԺԱԿԱՆ, ՏԵՐՈՒՆԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼ ՏՕՆԵՐԻ ՕՐԵՐԸ
ԳՏՆԵԼՈՒ ԿԱՆՈՆԵՐԸ.

1. Առաջաւորաց բարեկենդան: Երբ տարեգիրը Ա է, ուրեմն և Զատիկը Մարտի 22-ին, Առաջաւորաց բարեկենդանը գալիս է Յունուարի 11-ին և այդպէս Զատիկը իւրաքանչիւր Հետևեալ տարեգրին մի մի օր յետ րնկնելով նորա Հետ Առաջաւորաց բարեկենդանն էլ մի մի օր յետ է ընկնում. ուրեմն շատ բնական է, որ Յունուարի 10-ին եթէ տարեգրին աւելացնենք, վերջին օրը կը լինի Առաջաւորաց բարեկենդանը:

Միևնոյն հաշուով՝

2. Փետրուարի մէկից տարեգրի թիւը հաշուելով՝ գրւում ենք բուն բարեկենդանը:

3. Մարտի 21-ին տարեգրի թիւը աւելացնել՝ Զատիկի տօն է:

4. Ապրիլի 18ին տարեգրի թիւը աւելացնել՝ Երեւանի Խաչ է:

5. Ապրիլի 29ին տարեգրի թիւն աւելացնել՝ Համբարձումն է:

6. Մայիսի 9ին տարեգրի թիւն աւելացնել՝ Հոգեգալուստ է:

7. Մայիսի 30ին տարեգրի թիւն աւելացնել՝ ս. Գրիգոր Լուսաւորչի բարեկենդանն է:

8. Յունիսի 27ին տարեգրի թիւն աւելացնել՝ Վարդապետ է:

9. Որովհետեւ երբ Ա. տաւը տարեգրի էր՝ վերափոխման տօնը Օգոստոսի 16ին էր, ուրեմն և իւր շրջանից (Օգոստոսի 12—18) չորս տարի յետոյ՝ ուստի տարեգրի թուին 4 աւելացնելով՝ ստացած թիւը 7ի ենք բաժանում. քանորդը ցոյց է տալիս թէ իւր շրջանի որ օրն է գալիս վերափոխումը:

10. Միւսնոյն պատճառով տարեգրի թուի վերայ աւելացնում ենք 2 և ստացածը եօթի բաժանում, և քանորդը ցոյց է տալիս, թէ իւր շրջանի (Սեպտեմբերի 11—17) որ օրն է պատահում ս. Խաչի տօնը:

Ձ. ԿԻՒՐԱԿԻ ՊԱՆԵԼՈՒ ՕՐԵՐ.

Հայոց եկեղեցւոյ Հայրապետների սահմանադրութեամբ բացի բնական կիւրակի օրերից՝ որոշուած են կիւրակի համարել նաև հետևեալ օրերը տարուայ մէջ.—

1. Յունուարի 6 և 7. Քրիստոսի Մննդեան ա. և ք. (մեռելոց) օրերը:

2. Յունուարի 13. Ութերորդ օրը — Անուանակոչութեան Տեառն:

3. Փետրուարի 14. Տեառնընդառաջ:

4. Շարժական . Ս. Վարդանանց զօրավարների տօնը

5. " . Աւագ Հինգշաբթի:

6. " . Զատիկի երկուշաբթի (մեռելոց) և

երեքշաբթի օրերը:

7. Ապրիլ 7 Աւետումն ս. Կուսին,

8. Շարժական . Համբարձումն Քրիստոսի:

9. " . Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի երեք տօները:

10. " . Վարդապետի, Աստուածածնի և Խաչվերացի երկուշաբթի օրերը (մեռելոց):

11. Ս. Աստուածածնի երեք տօները.—

ա. Սեպտեմբերի 8 — Մննդեան.

բ. Նոյեմբերի 21 — Երեց ամաց ընծայման.

գ. Դեկտեմբերի 9 — Յուլիան.

12. Շարժական . Հրեշտակապետաց տօնը:

13. " . Ս. Թադէոս և Բարդուղիմէոս առաքելների տօնը:

14. " . Ս. Թարգմանչաց Սահակայ և Մեսրոպայ:

15. " . Ս. Թադէոս առաքելոյ և Սանդուխտ կուսի տօնը:

Է. ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՉԱՅՆԵՐԸ.

Հայաստանեայց ս. եկեղեցւոյ արարողութիւնը կանոնաւոր կերպով կատարելու համար մեր շարական երգոյ սուրբ

Հայրերը ութն ձայների բաժանեցին շարականները: այդ ձայների համաձայն վարում ենք նաև բոլոր եկեղեցական երգերն ու ընթերցմունքները: Ձայները սոքա են.

Առաջին ձայն — աձ.	Երրորդ ձայն — գձ.
Առաջին կողմ — ակ.	Վառ ձայն — գկ.
Երկրորդ ձայն — բձ.	Չորրորդ ձայն — դձ.
Աւագ կողմ — բկ.	Վերջ ձայն — դկ.

Այս ձայները մեծ պատի երկուշաբթի օրից սկսած յաջորդաբար գործ ենք դնում մինչև հետևեալ բուն բարեկենդանը. բուն բարեկենդանի օրը ինչ ձայն էլ որ լինի՝ փոխում ենք վերջ ձայն և մեծ պատի երկուշաբթի օրուանից դարձեալ նոյն կարգով շարունակում: Այս հաշուով Զատիկի օրը միշտ աձ. է լինում:

Եկեղեցում ժամերգութիւնը լինում է դաս է դաս. աւագանի կողմը կոչւում է աջակողմեան դաս, իսկ միւսը՝ ձախակողմեան: Բուն ձայները մի տարի աջակողմեան դասին են պատկանում, միւս տարի ձախակողմեան: Բուն ձայները որ դասին որ պատկանին՝ նոցա է պատկանում եկեղեցական երգեցողութեան մի որոշեալ մասի սկսելը: Ուստի և մի դասը մի օր ձայն պիտի վարէ և միւս դասը՝ կողմ և այդպէս փոխէփոխ պիտի շարունակուի:

Ձայն վարող դասը կոչւում է «ապ էրէց»՝ դաս, որովհետև աղօթքները այն դասի քահանան է ասում և քարոզները միւս դասի ոտակաւագը, իսկ այն դասը, որ հետևեալ օրը պիտի ձայն վարէ՝ կոչւում է «լալէրպէ»՝ դաս: Ուրեմն կարեւոր է գիտենալ, թէ ինչ եղանակով ենք

իմանում թէ որեւէ տարին բուն ձայները որ դասին են պատկանում:

Երբ որ Փրկչական թուականը զոյգ թիւ է լինում՝ բուն ձայները այդ տարին Աջակողմեան դասին են, իսկ կողմերը աջակերտի դասին. իսկ երբ անզոյգ է՝ դորա հակառակը:

Ը. ՉԱՅՆ ԳԻՒՏ.

Եթէ ուզում ենք իմանալ թէ որ և ինչ օր ինչ ձայն է՝ այսպէս ենք գտնում. —

Մենք գիտենք, որ մեծ պատի երկուշաբթի և Զատիկ օրերը միշտ աձ. է լինում: այդ երկուսի մէկից մինչև տուած օրը հաշուելով՝ ստուցած թիւը բաժանում ենք 8ի վերայ՝ մնացորդը ցոյց է տալիս թէ որ ձայնն է տուած օրը. եթէ 1 է աձ. է, եթէ 2՝ ակ. և այլն:

ԺԹ.

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ա Ծ.

Ա. ԼՈՒՍՆԻ ԱՒԱԳ ԼՐԾԱՆ ԱՂԻՒՍԱԿ.

Վերա- դիրներ.	Ա մ ի ս ն ե թ.	Աւագ լը- րումն.
բ.	Ապրիլի	13
ժգ.	,	2
իդ.	Մարտի	22
հ.	Ապրիլի	10
ժգ.	Մարտի	30
իէ.	Ապրիլի	18
ը.	,	7
ժթ.	Մարտի	27
լ.	Ապրիլի	15
ժա.	,	4
իբ.	Մարտի	24
գ.	Ապրիլի	12
ժգ.	,	1
իե.	Մարտի	21
զ.	Ապրիլի	9
ժէ.	Մարտի	29
իւ.	Ապրիլի	17
թ.	,	6
իա.	Մարտի	25

Բ. ԱՄՍԻ ՍԿԻՋԲԸ ՑՈՅՑ ՏՈՒՈՂ ԱՂԻՒՍԱԿ.

Ե օ թ ն ե թ ե ա կ ն ե թ:

Ամիսներ	Ա.	Բ.	Գ.	Դ.	Ե.	Չ.	Է.
Յունուար. 31.	բ.	գ.	դ.	ե.	ա.	չ.	կ.
Փետրուար. 28.	ե.	ա.	չ.	կ/բ.	բ.	գ.	դ.
Մարտ. 31.	ե.	ա.	չ.	կ/բ.	բ.	գ.	դ.
Ապրիլ. 30.	կ/բ.	բ.	գ.	դ.	ե.	ա.	չ.
Մայիս. 31.	գ.	դ.	ե.	ա.	չ.	կ/բ.	բ.
Յունիս. 30.	ա.	չ.	կ/բ.	բ.	գ.	դ.	ե.
Յուլիս. 31.	կ/բ.	բ.	գ.	դ.	ե.	ա.	չ.
Օգոստոս. 31.	գ.	ե.	ա.	չ.	կ/բ.	բ.	գ.
Սեպտեմբեր. 30.	չ.	կ/բ.	բ.	գ.	դ.	ե.	ա.
Հոկտեմբեր. 31.	բ.	գ.	դ.	ե.	ա.	չ.	կ/բ.
Նոյեմբեր. 30.	ե.	ա.	չ.	կ/բ.	բ.	գ.	դ.
Դեկտեմբեր. 31.	չ.	կ/բ.	բ.	գ.	դ.	ե.	ա.

Գ. ՉԱՅԿԻ—ԿԻՒՐԱԿԻՆՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱԿԸ

Ե օ թ ն ե ր ե ա կ ն ե ր

	Է.	Զ.	Ե.	Դ.	Գ.	Բ.	Ա.
Խ.	Իգ	Իէ	Իը	Իթ	Լ	Լա	1
Բ.	16	17	18	19	20	14	15
Ժգ.	9	3	4	5	6	7	8
Իգ.	Իգ	Իէ	Իը	Իթ	Իգ	Իգ	Իե
Ե.	16	17	11	12	13	14	15
Ժգ.	2	3	4	5	6	Լա	1
Իէ.	23	24	25	19	20	21	22
Ը.	9	10	11	12	13	14	1
Ժթ.	2	3	Իը	Իթ	Լ	Լա	1
Լ.	16	17	18	19	20	21	22
Ժա.	9	10	11	5	6	7	8
Իը.	Իգ	Իէ	Իը	Իթ	Լ	Լա	Իե
Գ.	16	17	18	19	13	14	15
Ժգ.	2	3	4	5	6	7	8
Իե.	Իգ	Իէ	Իը	Իը	Իգ	Իգ	Իե
Գ.	16	10	11	12	13	14	15
Ժէ.	2	3	4	5	Լ	Լա	1
Իը.	23	24	18	19	20	21	22
Թ.	9	10	11	12	13	7	8

Գ. ՉԱՅՆ ԳԻՒՏԻ ԱՂԻՒՍԱԿ.

	ա	բ	գ	դ	ե	զ	է	ը	Տարեգրքներ,							
	թ	ժ	Ի	Լ	Խ	Ծ	Կ	Շ								
	չ	պ	ջ	ռ					ս	վ	տ	ր	ց	ւ	փ	
Փետրվար	7	6	5	4	3	2	1	8								
Մարտ	3	2	1	8	7	6	5	4	7	6	5	4	3	2	1	
Ապրիլ	2	1	8	7	6	5	4	3	6	3	4	3	2	1	8	
Մայիս	8	7	6	5	4	3	2	1	4	5	2	1	8	7	6	
Յունիս	7	6	5	4	3	2	1	8	3	2	1	8	7	6	5	
Յուլիս	5	4	3	2	1	8	7	6	1	8	7	6	5	4	3	
Օգոստոս	4	3	2	1	8	7	6	5	8	7	6	5	4	3	2	
Սեպտեմբեր	3	2	1	8	7	6	5	4	7	6	5	4	3	2	1	
Հոկտեմբեր	1	8	7	6	5	4	3	2	5	4	3	2	1	8	7	
Նոյեմբեր	8	7	6	5	4	3	2	1	4	3	2	1	8	7	6	
Դեկտեմբեր	6	5	4	3	2	1	8	7	2	1	8	7	6	5	4	
Յունվար	5	4	3	2	1	8	7	6	1	8	7	6	5	4	3	
Փետրվար	4	3	2	1	8	7	6	5	8	7	6	5	4	3	2	
Մարտ									7	6	5	4	3	2	1	

Այս աղիւսակով պայտէս ենք գտնում ձայնը. վերցնում ենք ամսի և տարեգրի ուղղութեամբ հանդիպած թիւը, աւելացնում նորա վերայ տուած թիւը ամսի, գումարը 8-ի բաժանում: Մնացորդը ցոյցէ տալիս թէ ինչ ձայն է, եթէ 1 է մնում Ա2. է, 2՝ ազ. և այլն:

*) Օր. կամենում ենք իմանալ թէ Մարտի 8-ին ինչ ձայն է վերոգրեալ խրատի համաձայն 1890 թ. Ի. տարեգրի ուղղութեամբ կգտնենք. Մարտի 1 թիւ որի վերայ եթէ աւելացնենք Մարտի 8-ը գումարը կլինի 9-եթէ բաժանենք 8-ի մնացորդ կլինի 1 որ է Ա2. Մարտի 8-ին:

Այս աղիւսակի ճակատի տողը վերագրւեալ են. ցանցի իւրաքանչիւր խորանու մ երկու կարգ տառեր կան. վերեւի կարգը եօթներեակն է. իսկ ներքեւինը՝ տարեգիրը:

Փրկչական թուական	Հայոց թուական	ԻԱ	Բ	ԺԳ	ԻԴ	Ե	ԺԶ	ԻԵ	Ը	ԺԹ	Լ	ԺԱ	ԻԲ	Գ	ԺԴ	ԻԵ	Զ	ԺԷ	ԻԸ	Թ
1616	ԱԿԵ	աբ իԺ	գ վ	դ կ	ե է	զէ ջւլ	ա ի	բ ա	գ 2	դե հէ	զ ջ	է ճ	ա դ	բգ ո2	գ կ	ե է	զ մ	էա լի	բ ա	գ 2
1635	ԱՃԴ	գ ը	եզ աջ	է ճ	ա դ	բ ո	գգ հկ	ե փ	զ մ	է լ	աբ րա	գ հ	դ ը	ե ա	զէ իւլ	ա դ	բ ո	գ թ	դե առ	զ մ
1654	ԱՃԳ	է ե	ա չ	բգ ճհ	դ հ	ե յ	զ իւ	էա ցր	բ ո	գ թ	դ ս	եզ յմ	է ե	ա չ	բ ճ	գգ բա	ե յ	զ իւ	է ց	աբ ղճ
1673	ԱՃԻԲ	գ թ	դ ո	ե ծ	զէ զե	ա չ	բ Ժ	գ վ	դե նյ	զ իւ	է ւլ	ա լ	բգ Ժթ	դ ս	ե ծ	զ զ	էա ւլչ	բ Ժ	գ վ	դ ն
1692	ԱՃԻԱ	եզ էգ	է ւլ	ա դ	բ գ	գգ շն	ե ծ	զ լ	է ճ	աբ իԺ	գ վ	դ կ	է է	զէ ջւլ	ա դ	բ չ	գ 2	դե կծ	զ լ	է ճ
1711	ԱՃԿ	ա ի	բգ ալ	դ կ	ե է	զ ջ	էա լի	բ ա	գ 2	դ ը	եզ աջ	է ճ	ա դ	բ ո	գգ հկ	ե է	զ մ	է լ	աբ րա	գ 2
1730	ԱՃՀԹ	գ ը	ե ա	զէ ճճ	ա դ	բ ո	գ հ	դե քփ	զ մ	է լ	ա ր	բգ ճհ	դ ը	ե ա	զ իւ	էա եդ	բ ո	գ թ	դ ս	եզ յմ
1749	ԱՃՂԸ	է ե	ա չ	բ ճ	գգ թը	է յ	զ իւ	է ց	աբ չո	գ թ	դ ս	է յ	ա դ	զէ զե	ա չ	բ ճ	գ բ	դե նյ	զ իւ	է ց
1768	ԱՃԺԵ	բգ Ժթ	դ ս	ե ծ	զ ւլ	էա ւլչ	բ Ժ	գ վ	դ ն	եզ ծիւ	է ւլ	ա լ	բ Ժ	գգ վս	ե ծ	զ զ	է ւլ	աբ իԺ	գ վ	դ ն
1787	ԱՃԼՂ	ե է	զէ ջւլ	ա լ	բ գ	գ 2	դե կծ	զ լ	է ճ	ա ի	բգ ալ	դ կ	է է	զ ջ	էա ճզ	բ գ	գ չ	դ կ	եզ փլ	է ճ
1806	ԱՃԵԵ	ա ի	բ ո	գգ հկ	ե է	զ ջ	է լ	աբ րա	գ 2	դ ը	ե ա	զէ մճ	ա դ	բ ո	գ հ	դե բէ	զ մ	է լ	ա ր	բգ ո2
1825	ԱՃՀԴ	գ ը	ե ա	զ իւ	էա եդ	բ ո	գ հ	դ ս	եզ յմ	է լ	ա ր	բ ճ	գգ թը	ե ա	զ իւ	է ե	աբ չո	գ թ	դ ս	է յ
1844	ԱՃԼԳ	զէ զե	ա չ	բ ճ	գ բ	դե նյ	զ իւ	է ց	ա զ	բգ Ժթ	դ ս	է յ	ա դ	զէ ւլչ	էա բ	գ բ	գ ն	եզ ծիւ	զ յ	ա լ
1863	ԱՅԺԲ	բ Ժ	գգ վս	ե ծ	զ ւլ	է ւլ	աբ իԺ	գ վ	դ ն	է է	զէ ջւլ	ա լ	բ Ժ	գ 2	դե կծ	զ դ	է ւլ	ա ի	բգ ալ	դ ն
1882	ԱՅԼԱ	ե է	զ ջ	էա ճզ	բ գ	գ 2	դ կ	եզ փլ	է ճ	ա ի	բ ա	գգ հկ	է լ	ա դ	է լ	աբ չո	գ 2	դ կ	է ա	զէ մճ
1901	ԱՅԺ	ա ի	բ ո	գ հ	դե բէ	զ ջ	է լ	ա ր	բգ ոչ	դ ը	ե ա	զէ մ	էա եդ	բ ո	գ հ	դ ա	եզ յմ	է լ	ա ր	բ ճ
1920	ԱՅԿԹ	գգ թը	ե ա	զ իւ	է ե	աբ չո	գ հ	դ ս	է յ	զէ իւլ	ա ր	բ ճ	գ թ	դե առ	զ իւ	է ե	ա չ	բգ Ժթ	դ ս	է յ
1939	ԱՅԺԸ	զ զ	էա ւլչ	բ ճ	գ բ	դե նյ	զ իւ	է ց	ա զ	բգ վս	է յ	զ ւլ	ա դ	զէ զե	աբ ղճ	գ բ	գ ն	ե ծ	զէ ւլչ	ա լ
1958	ԱՆԷ	բ Ժ	գ վ	դե կծ	զ ւլ	է ւլ	ա ի	բգ ալ	դ ն	է է	զ ջ	էա ճզ	բ Ժ	գ 2	դ կ	եզ էզ	ա ի	բ ա	գգ շն	
1977	ԱՆԻԳ	ե է	զ ջ	է ճ	աբ գգ	գ 2	դ կ	եզ մճ	ա ի	բ ա	գ հ	է հ	զ հ	զէ ջ	է լ	ա դ	բգ ո2	դ կ	է ա	զ մ
1996	ԱՆԻԵ	էա լի	բ ո	գ հ	դ հ	եզ աջ	է լ	ա ր	բ ո	գգ թը	ե ա	զէ մ	էա եդ	բ ո	գ հ	զ ա	է յ	զէ իւլ	ա ր	բ ճ
2015	ԱՆԿԴ	գ թ	դե առ	զ իւ	է ե	ա չ	բգ ճհ	գ ս	է յ	զ իւ	էա ցր	բ ճ	գ թ	դ ս	եզ ծիւ	է ե	ա չ	բ Ժ	գգ վս	է յ
2034	ԱՆՃԳ	զ զ	է ւլ	աբ ղճ	գ բ	դ ն	է ճ	զէ ւլչ	ա լ	բ Ժ	գ վ	դե նյ	զ ւլ	է ւլ	ա դ	բգ գբ	գ ն	է ճ	զ լ	էա ճզ
2053	ԱՂԲ	բ Ժ	գ վ	դ կ	էզ էզ	է ւլ	ա ի	բ ա	գգ շն	է է	զ ջ	է ճ	աբ իԺ	գ 2	դ կ	է է	զէ ջւլ	ա ի	բ ա	գ 2
2072	ԱՂԻԱ	դե հէ	զ ջ	է ճ	ա դ	բգ ո2	դ կ	եզ փ	զ մ	էա լի	բ ա	գ հ	գ ը	եզ աջ	է լ	ա դ	բ ո	գգ հկ	է ա	զ մ
2091	ԱՂԻԵ	է ե	աբ չո	գ հ	դ ը	է յ	զէ իւլ	ա ր	բ ո	գ թ	դե առ	զ մ	է ե	ա չ	բգ ճհ	գ ա	է յ	զ իւ	էա ցր	բ ճ
2110	ԱՂԺԹ	գ թ	դ ս	եզ ծիւ	է ե	ա չ	բ Ժ	գգ վս	է յ	զ իւ	է ւլ	աբ ղճ	գ թ	դ ս	է ծ	զէ զե	ա չ	բ Ժ	գ վ	դե նյ
2129	ԱՂՀԸ	զ զ	է ւլ	ա լ	բգ գբ	դ ն	է ճ	զ լ	էա ճզ	բ Ժ	գ վ	դ կ	է է	ա լ	գ զ	գգ շն	է ճ	զ լ	է ճ	է ճ

Տարեգիր.	Օր յայտնութեան.	Միջոց ուսմիք. օր.	Առաջաւոր. բարեկ.	Բուն բարեկենդան.	Զատիկ.	Կրկնման խաչ.	Համբարձումն.	Հոգեգալուստ.	Ս. Գրիգորի բարեկ.	Վարդապետ.	Միջոց շաբաթ պահ.	Աստուածածին.	Միջոց շաբաթ Եւրոպ.	Սուրբ Խաչ.	Ս. Գեորգի բարեկ.	Միջոց ուսմիք շաբ.	Գիւտ-Խաչ.	Յիւնական բարեկ.	Ս. Յակոբի բարեկ.	Միջոց ուսմիք օր.	Յայտնութեան. բարեկ. օր.
			Յիւ.	Փետ.	Մար.	Ապր.	Ապր.	Մայ.	Մայ.	Յուն.		Օգոս.		Սեպ.	Սեպ.		Հոկ.	Նոյ.	Դեկ.		
Ա.	դ2	դ	ժա	ա	իբ	ժ/ժ	լ	ժ	լա	իբ	է	ժզ	դ	ժզ	ի	է	իե	ժե	զ	ժը	դ2
Բ.	բ2	է	ժբ	բ	իգ	ի	Մայիւն ա	ժա	Յուն ա	իթ	է	ժէ	դ	ժդ	իա	է	իզ	ժզ	է	ժէ	բ2
Գ.	կիր	ը	ժգ	գ	իդ	իա	բ	ժբ	բ	լ	է	ժը	դ	ժե	իբ	է	իէ	ժէ	ը	ժզ	կիր
Դ.	շբ	թ	ժդ	դ	իե	իբ	գ	ժգ	գ	Յիւն ա	զ	ժբ	ե	ժզ	իգ	է	իը	ժը	թ	ժե	շբ
Ե.	աւր	ժ	ժե	ե	իզ	իգ	դ	ժդ	դ	բ	զ	ժգ	ե	ժէ	իդ	է	իթ	ժթ	ժ	ժդ	աւր
Զ.	ե2	ժա	ժզ	զ	իէ	իդ	ե	ժե	ե	գ	զ	ժդ	դ	ժա	ժը	ը	իգ	ի	ժա	ժզ	ե2
Է.	դ2	ժբ	ժէ	է	իը	իե	զ	ժզ	զ	դ	զ	ժե	դ	ժբ	ժթ	ը	իդ	իա	ժբ	ժբ	դ2
Ը.	դ2	ժգ	ժը	ը	իթ	իզ	է	ժէ	է	ե	զ	ժզ	դ	ժդ	ի	է	իե	ժե	զ	ժը	դ2
Թ.	բ2	ժդ	ժթ	թ	լ	իէ	ը	ժը	ը	զ	զ	ժէ	դ	ժդ	իա	է	իզ	ժզ	է	ժէ	բ2
Ժ.	կիր	ժե	ի	ժ	լա	իը	թ	ժթ	թ	է	զ	ժը	դ	ժե	իբ	է	իէ	ժէ	ը	ժզ	կիր
Ի.	շբ	ժզ	իա	ժա	Ապր ա	իթ	ժ	ի	ժ	ը	ե	ժբ	ե	ժզ	իգ	է	իը	ժը	թ	ժե	շբ
Լ.	աւր	ժէ	իբ	ժբ	բ	լ	ժա	իա	ժա	թ	ե	ժգ	ե	ժէ	իդ	է	իթ	ժթ	ժ	ժդ	աւր
Խ.	ե2	ժը	իգ	ժգ	գ	Մայիւն ա	ժբ	իբ	ժբ	ժ	ե	ժդ	դ	ժա	ժը	ը	իգ	ի	ժա	ժզ	ե2
Վ.	դ2	ժթ	իդ	ժդ	դ	բ	ժգ	իգ	ժգ	ժա	ե	ժե	դ	ժբ	ժթ	ը	իդ	իա	ժզ	ժբ	դ2
Կ.	դ2	ի	իե	ժե	ե	գ	ժդ	իդ	ժդ	ժբ	ե	ժզ	դ	ժգ	ի	է	իե	ժե	զ	ժը	դ2
Հ.	բ2	իա	իզ	ժզ	զ	դ	ժե	իե	ժե	ժգ	ե	ժէ	դ	ժդ	իա	է	իզ	ժզ	է	ժէ	բ2
Ձ.	կիր	իբ	իէ	ժէ	է	ե	ժզ	իզ	ժզ	ժդ	ե	ժը	դ	ժե	իբ	է	իէ	ժէ	ը	ժզ	կիր
Ղ.	շբ	իգ	իը	ժը	ը	զ	ժէ	իէ	ժէ	ժե	դ	ժբ	ե	ժզ	իգ	է	իը	ժը	թ	ժե	շբ
Ճ.	աւր	իդ	իթ	ժթ	թ	է	ժը	իը	ժը	ժզ	դ	ժգ	ե	ժէ	իդ	է	իթ	ժթ	ժ	ժդ	աւր
Ս.	ե2	իե	լ	ի	ժ	ը	ժթ	իթ	ժթ	ժէ	դ	ժդ	դ	ժա	ժը	ը	իգ	ի	ժա	ժզ	ե2
Յ.	դ2	իզ	լա	իա	ժա	թ	ի	լ	ի	ժը	դ	ժե	դ	ժբ	ժթ	ը	իդ	իա	ժբ	ժբ	դ2
Ն.	դ2	իէ	Փետ ա	իբ	ժբ	ժ	իա	լա	իա	ժթ	դ	ժզ	դ	ժդ	ի	է	իե	ժե	զ	ժը	դ2
Շ.	բ2	իը	բ	իգ	ժգ	ժա	իբ	Յուն ա	իբ	ի	դ	ժէ	դ	ժդ	իա	է	իզ	ժզ	է	ժէ	բ2
Ո.	կիր	իթ	գ	իդ	ժդ	ժբ	իգ	բ	իգ	իա	դ	ժը	դ	ժե	իբ	է	իէ	ժէ	ը	ժզ	կիր
Զ.	շբ	լ	դ	իե	ժե	ժգ	իդ	գ	իդ	իբ	գ	ժբ	ե	ժզ	իգ	է	իը	ժը	թ	ժե	շբ
Պ.	աւր	լա	ե	իզ	ժզ	ժդ	իե	դ	իե	իգ	գ	ժգ	ե	ժէ	իդ	է	իթ	ժթ	ժ	ժդ	աւր
Ղ.	ե2	լբ	զ	իէ	ժէ	ժե	իզ	ե	իզ	իդ	գ	ժդ	դ	ժա	ժը	ը	իգ	ի	ժա	ժզ	ե2
Ռ.	դ2	լգ	է	իը	ժը	ժզ	իէ	զ	իէ	իե	գ	ժե	դ	ժբ	ժթ	ը	իդ	իա	ժբ	ժբ	դ2
Ս.	դ2	լդ	ը	Տար ա	ժթ	ժէ	իը	է	իը	իզ	գ	ժզ	դ	ժգ	ի	է	իե	ժե	զ	ժը	դ2
Վ.	բ2	լե	թ	բ	ի	ժը	իթ	ը	իթ	իէ	գ	ժէ	դ	ժդ	իա	է	իզ	ժզ	է	ժէ	բ2
Տ.	կիր	լզ	ժ	գ	իա	ժթ	լ	թ	լ	իը	գ	ժը	դ	ժե	իբ	է	իէ	ժէ	ը	ժզ	կիր
Ը.	շբ	լէ	ժա	դ	իբ	ի	լա	ժ	Յիւն ա	իթ	բ	ժբ	ե	ժզ	իգ	է	իը	ժը	թ	ժե	շբ
Յ.	աւր	լը	ժբ	ե	իգ	իա	Յուն ա	ժա	բ	լ	բ	ժգ	ե	ժէ	իդ	է	իթ	ժթ	ժ	ժդ	աւր
Ի.	ե2	լթ	ժգ	զ	իդ	իբ	բ	ժբ	գ	լա	բ	ժդ	դ	ժա	ժը	ը	իգ	ի	ժա	ժզ	ե2
Փ.	դ2	լի	ժդ	է	իե	իզ	գ	ժգ	դ	Օգոս ա	բ	ժե	դ	ժբ	ժթ	ը	իդ	իա	ժբ	ժբ	դ2
Գ.	դ2	լի	ժե																		

Այս աղիւսակի ճակատի տողը վերագիրներն են. ձախ կողմի առաջին սեան խորաններում՝ եօթներեակներին շրջանը. իսկ ցանցի մէջ ղետեղուած են տարեգիրները: Տուած տարուայ վերագրի և եօթներեակի հանդէպ գտնուած նոյն տարուան տարեգիրը:

	Իա	Բ	Ժգ	Իդ	Ե	Ժդ	Իե	Ը	Ժթ	Լ	Ժա	Իբ	Գ	Ժգ	Իե	Ղ	Ժէ	Իը	Թ
ա	ի	չ	ղ	դ	չ	ի	ր	ղ	ի	ր	ղ	դ	չ	ղ	դ	չ	ի	ր	ղ
բ	Ժ	ո	ձ	գ	ո	Ժ	ա	ո	Ժ	ա	Ժ	ո	ձ	գ	ո	Ժ	ա	ո	ձ
գ	Թ	վ	հ	բ	շ	հ	վ	շ	Թ	վ	հ	Թ	շ	հ	բ	շ	Թ	վ	շ
դե	ըէ	առ	կծ	հէ	նյ	կծ	քի	նյ	հէ	առ	նյ	հէ	առ	կծ	հէ	նյ	կծ	առ	նյ
զ	զ	ջ	խ	զ	ջ	խ	ւ	մ	խ	ջ	մ	զ	ջ	խ	զ	մ	խ	ւ	մ
է	ե	պ	ճ	ե	պ	լ	ց	ճ	լ	պ	ճ	ե	պ	լ	ե	պ	լ	ց	ճ
ա	ի	չ	ղ	դ	չ	ի	ր	ղ	ի	ր	ղ	դ	չ	ղ	դ	չ	ի	ր	ղ
բգ	ԺԹ	ալ	ձհ	գբ	ոշ	ձհ	ալ	ոշ	ԺԹ	ալ	ձհ	ԺԹ	ոշ	ձհ	գբ	ոշ	ԺԹ	ալ	ոշ
դ	ը	ս	կ	ը	ն	կ	ս	ն	ը	ս	կ	ը	ս	կ	ա	հ	կ	ս	ն
ե	է	ռ	ծ	է	յ	ծ	ի	յ	է	ռ	յ	է	ռ	ծ	է	յ	ծ	ռ	յ
զ	զ	ջ	խ	զ	ջ	խ	ւ	մ	խ	ջ	մ	զ	ջ	խ	զ	մ	խ	ւ	մ
էա	լի	պչ	ճղ	եդ	պչ	լի	ցը	ճղ	լի	ցը	ճղ	եդ	պչ	ճղ	եդ	պչ	լի	ցը	ճղ
բ	Ժ	ո	ձ	գ	ո	Ժ	ա	ո	Ժ	ա	Ժ	ո	ձ	գ	ո	Ժ	ա	ո	ձ
գ	Թ	վ	հ	բ	շ	հ	վ	շ	Թ	վ	հ	Թ	շ	հ	բ	շ	Թ	վ	շ
դ	ը	ս	կ	ը	ն	կ	ս	ն	ը	ս	կ	ը	ս	կ	ա	հ	կ	ս	ն
եզ	էզ	ռջ	ծխ	էզ	ռջ	ծխ	իւ	յմ	ծխ	ռջ	յմ	էզ	ռջ	ծխ	էզ	յմ	ծխ	իւ	յմ
է	ե	պ	ճ	ե	պ	լ	ց	ճ	լ	պ	ճ	ե	պ	լ	ե	պ	լ	ց	ճ
ա	ի	չ	ղ	դ	չ	ի	ր	ղ	ի	ր	ղ	դ	չ	ղ	դ	չ	ի	ր	ղ
բ	Ժ	ո	ձ	գ	ո	Ժ	ա	ո	Ժ	ա	Ժ	ո	ձ	գ	ո	Ժ	ա	ո	ձ
գդ	Թը	վս	հկ	Թը	շն	հկ	վս	շն	Թը	վս	հկ	Թը	վս	հկ	բա	շն	հկ	վս	շն
ե	է	ռ	ծ	է	յ	ծ	ի	յ	է	ռ	յ	է	ռ	ծ	է	յ	ծ	ռ	յ
զ	զ	ջ	խ	զ	ջ	խ	ւ	մ	խ	ջ	մ	զ	ջ	խ	զ	մ	խ	ւ	մ
է	ե	պ	ճ	ե	պ	լ	ց	ճ	լ	պ	ճ	ե	պ	լ	ե	պ	լ	ց	ճ
աբ	իԺ	չո	ղձ	դգ	չո	իԺ	բա	չո	իԺ	բա	ղձ	իԺ	չո	ղձ	դգ	չո	իԺ	աբ	ղձ
գ	Թ	վ	հ	բ	շ	հ	վ	շ	Թ	վ	հ	Թ	շ	հ	բ	շ	Թ	վ	շ
դ	ը	ս	կ	ը	ն	կ	ս	ն	ը	ս	կ	ը	ս	կ	ա	հ	կ	ս	ն
ե	է	ռ	ծ	է	յ	ծ	ի	յ	է	ռ	յ	է	ռ	ծ	է	յ	ծ	ռ	յ
զէ	զե	ջպ	մճ	դե	ջպ	խլ	ւց	մճ	խլ	ջպ	մճ	զե	ջպ	խլ	զե	ջպ	խլ	ւց	մճ

Երէս	Տող	Սիւսլ	Ուղիղ
1	6	վերա	վերայ
—	7	արուէստ	արուեստ
3	24	տումարը	տոմարը
4	10	չորրորդ	չորրորդ
5	9	աոմարը	աոմարը
—	—	գործածուել	գործածուիլ
—	19	րոպէնէրը	րոպէները
—	21	կազմուամ	կազմուամ :
6	25	մանրերկրորդ	մանրերկրորդը
7	13	աստղագիտը	աստղագէտը
9	5	: ուրեմն	: Ուրեմն
—	8	լինէր	լինէր
12	17	քրիստոնէ աները	քրիստոնեաները
16	22	: վասն	, վասն
20	11	անյ մատը : որ	այն մատը, որ
22	13	չորրորդ	չորրորդ
23	12	հաշիւների	հաշիւների
—	13	մարմինների	մարմինների
—	20	հաւասարութիւնը	հաւասարութիւնը
24	5	29, 53+12=	29, 53×12=
—	15	անցնելուց	անցնելուց
—	20	էր: այսինքն	էր, այսինքն
—	24	կոչւում է նաև	կոչւում է նաև

Երև	Տող	Սխալ	Ուղիղ
27	19	19 <u>7</u> դարում	19 <u>7</u> տարում
—	25	գտնելուն	գտնելուն:
28	7	կը լինի միևնույն	կը լինի միևնույն
—	17	էօթն	եօթն
45	8	տարում	դարում
46	24	ճրագալոյժ	ճրագալոյց
49	10	տօներով	տօներով
—	20	Աստուածայատնութեան Աստուածայատնութեան	
52	9	կետերը:	կէտերը,
56	14	դառ է դաս	դասէդաս
—	24	դարկաւագը	սարկաւագը
—	26	կարեւոր է	կարեւոր է
ԱՂԻՒՍԱԿ Ե.			
1624	Բ-ի	ապրիլի 11-ին	դեպի Երևան
1674	Պ-ի	հունիսի 1-ին	Երևան
1753	Ն-ի	հունիսի 1-ին	Երևան
1851	Ն-ի	հունիսի 1-ին	Երևան
1873	Ն-ի	հունիսի 1-ին	Երևան
1908	Ն-ի	հունիսի 1-ին	Երևան
1920	Ն-ի	հունիսի 1-ին	Երևան
1939	Ն-ի	հունիսի 1-ին	Երևան
1988	Ն-ի	հունիսի 1-ին	Երևան
1999	Ն-ի	հունիսի 1-ին	Երևան
2056	Ն-ի	հունիսի 1-ին	Երևան
2072	Ն-ի	հունիսի 1-ին	Երևան

ԱՂԻՒՍԱԿ Զ.

Ծ.	Կարբի քրի՛ն	«.	Յակով. Բարեկի. Կպածէ	ժգ—	պէտէ	լնէ	ժք
Կ.	»	միջոց ուտիք	»	ժր—	»		ժը
Շ.	»	Երեման խաչ	»	ժտ—	»		ժա
Ռ.	»	Օր յայտնութեան	»	գշ—	»		գշ
Ր.	»	Համբարձումն	»	լտ—	»		լա
Յ.	»	Երեման խաչ	»	իտ—	»		իա
—	»	Համբարձումն	»	Յռ—	»		Յռնի:

ԱՂԻՒՍԱԿ Է.

4 տողում տպած է գտնում է պետք է լինի գտնում է:

[illegible]

229

0026218

2013

<< Ազգային գրադարան

NL0026218

